

Эхэ найхан нютагаа эд хамта мандуулаа!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной
декабриин 21-нээ
гарана

Бүгэдэ
арадай
газетэ

1996
НОЯБРИН
6
Намарай адаг шара
нохой
сарын 26
СРЕДА
гарагай 4
№213 (19553)
Газетын сэн
хэлсэтэ.

ЖУРНАЛИСТНУУДАЙ УУЛЗАЛГА

Буряад Республикын Президент А. В. Потапов
риин 5-да Хэблэлэй байшангай конференц-
соо республикын бүхы хэблэлүүдэй, радио,
видениин журналистнуудтай уулзаба.

халбариин доройтолго тухай тогтожо хэлээ.
Республикын Правительствын зүгөө социальна
шахардуу байдал нуларуулха талаар ямар
хэмжээнүүд абтанаб гэжэ Президент хөөрөжэ
үгөө. Гадна журналистнуудай олон асуудалнуудта
хариуусаа.

Манай корр.

БҮГЭДЭ РОССИН ХЭМЖЭЭ ЯБУУЛГЫЕ ДЭМЖЭН...

Ноябриин 5-да Соведаүүдэй
амай дээрэ республикын
профсоюзудай эмхидхэлэн
митинг үнгэрбэ. Сагсоонь мүнгэ
үнэгхэ ёһотойт гэхэн
митингтэй плакат-лозунгнуудые
хураан багшанар, эмшэд, олон
хургаануудай түлөөлэгшэд
ааларжа, часай туршада
Правительствын байшангай
дээрэ зогсоход.

ажалаа ябуулха, бо -
домжотой шийдхэ-
бэринүүдые абаха
ёһотой гэжэ хэлэгдээ.

-Сибирийн регио-
ной ажалшадта салин
хүлһэ түлэхэ талаар
тохёолдоһон онсо
байдал тухай Россин
Президентэ эльгээг-
дэһэн хандаага доро
гараа табяаб. Мүнөө
хэлэгдэжэ байһан
таанадай эрилтэ зүб.
Буряад Республикын
Правительство бүхы
парти, эмхи зур-
гаануудтай, ниитын
хүдэлөөнүүдтэй хани
харилсаатайгаар
хүдэлжэ, зүб шийд-
хэбэри абажа энэ
шахардуу байдалһаа
хамта гарахабди, - гэ-
жэ митингын түгсэ -
хэлдэ Буряад Рес-
публикын Президент А. В.
Потапов хэлээ.

Профсоюзудай митинг
үглөөнэй 11 сагта эхилээд, 12-
ноо үнгэржэ байхада дүүрээ.

Е. ЦЫБЕНОВА.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Ми-
тингын үедэ; Гүрэнэй Дүү-
мын депутат С. Будажапов
үгэ хэлээ.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

ЭНЭ ДУГААРТАМНАЙ:

✓ Буряад Республикын
национальна политикын
хараа шэглэлнүүг _____ 2-5

✓ Үе саг тухай бодомжо _____ 5

✓ Поэдэй шэнэ ном тухай _____ 7

✓ Соёлой һонин _____ 8

Россин Федерациин Президентын ЗАРЛИГ

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ГҮРЭНЭЙ ШАГНАЛНУУДААР ШАГНАХА ТУХАЙ

Гүрэнэй урда габыяатай байһанайнь, арадуудай хоорондо хани
барисаа бэхижүүлгэдэ ехэ хубитаяа оруулһанайнь, соёл болон
искусствын халбарида олон жэлэй туршада ашаг үрэтэйгөөр
ажалаһанайнь түлөө ХАНИ БАРИСААНАЙ орденээр шагнаха:

БУРУЕВ Владимир Яковлевиче - Буряадай гүрэнэй
академическэ оперо болон баледэй театрай солист.

Гүрэнэй урда габыяатай байһанайнь, арадуудай хоорондо хани
барисаа бэхижүүлгэдэ ехэ хубитаяа оруулһанайнь, ажаада амжалта
туйлаһанайнь түлөө "Эсэгэ ороной урда габыяатай байһанайнь
түлөө" гэхэн орденей II шатын медалаар шагнаха:

АГАЛОВ Матвей Шеновиче - Буряад Республикын Зүүн
Сибирийн гүрэнэй технологическа университетэй профсоюзай
комитедэй түрүүлэгшэ.

Гүрэнэй урда габыяатай байһанайнь, машина бүтээлгын
комплексын предприятинууд болон эмхинүүдтэ удаан саг соо ашаг
үрэтэйгөөр ажалаһанайнь, арадуудай хоорондо хани барисаа
бэхижүүлгэдэ ехэ хубитаяа оруулһанайнь түлөө "Россин
Федерациин габыяата машина бүтээгшэ" гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэ
олгохо:

НИМАЕВ Владимир Бадмаевича - Буряад Республикын "Улан-
Удэнский завод "Теплоприбор" гэхэн акционернэ бүлгэмэй
Генеральна директор.

Россин Федерациин Президент
Б. ЕЛЬЦИН.

Москва, Кремль
1996 оной октябрийн 19.

БОЛЗОРЫНЬ ХОЙШОЛУУЛАГДАБА

Буряад Республикын арадуудай съездые үнгэргэхэ талаар
байгуулагдаһан республиканска эмхидхэлэй комитедэй ээлжээтэ
заседани үнгэргэгдэбэ. Эндэ Арадай Хуралай наяхан үнгэргэһэн
парламентска шагналгын дүнгүүд зүбшэгдөө. Арадай Хуралай
Түрүүлэгшын орлогшо А. Д. Карнышев хуряангы мэдээсэл хэбэ.
Тиихэдэ "Буряад Республикын национальна политикын хараа
шэглэлнүүд" гэхэн документын проектые зүбшэн хэлсэлгын үедэ
үндэлхэтэй эблэлнүүдэй түлөөлэгшэдэй зүгһөө олон дурадхалнууд
оруулагдаа, эдэ бүгэдэ саашанхи хүдэлмэридэмнай хараада абгха
зэргэтэй гээд тэрэ онсолбо. Тиин энэ асуудалаар парламентска
шагнала үшөө дахин үнгэргэхэ тухай хэлэһэн байна.

Үгэ абһан Н. Г. Дамдинов, Ю. Б. Рандалов, Г. Л. Санжиев, И. В.
Гордиенко, Д. Ч. Боросгоев, Г. С. Хегай, С. Н. Буддаев гэгшэд
республикын национальна политикын хараа шэглэлнүүдые
бүрилдүүлхэ хүдэлмэриие наринаар бэелүүлхэ, Буряад ороной
арадуудай съездые үнгэргэхэ болзорые хойшолуулха, съезд дээрэ
зүбшэгдэһэнэйнь һүүлдэ Буряад Республикын Президент тусхай
зарлиг гаргажа национальна политикын хараа шэглэлнүүдые баталха
тухай дурадхалнуудые оруулба. Заседаниин түгсэхэдэ үгэ хэлэһэн
республикын Президент А. В. Потапов тус документтын проектые
топ наринаар бэлдэхэ, парламентска шагнала үнгэргэхэ тухай
хэлээд, Буряад ороной арадуудай съездые ерэхэ жэлэй март-апрель
һарада үнгэргэхэ дурадхалые дэмжэбэ.

Республикын арадуудай съездые ерэхэ жэлэй март-апрель һарада
зарлаха гэхэн шийдхэбэри республиканска эмхидхэлэй комитет
абһан байна.

С. РИНЧИНОВ.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ГҮРЭНЭЙ НАЦИОНАЛЬНА

"Буряад Республикын гүрэнэй национальна политикын гол хараа шэглэлэй" проект республикын олонийтын зүбшэн хэлсэлгэдэ дурадханабди. Тус гол хараа шэглэл республикын Президентын - Правительствын Түрүүлэгшын ба Арадай Хуралай даабаряар удаадахи эрдэмтэд тус проекты зохёон байна: А.Д. КАРНЫШЕВ - Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо, психологическа эрдэмэй доктор, профессор (хүтэлбэрилэгшэ), К.Б. МИТУПОВ - Буряадай гүрэнэй университетэй Эсэгэ ороной түүхын кафедрэ даагша, түүхын эрдэмэй кандидат, А.А. ЕЛАЕВ - национальна политикын асуудалнуудай талаар Буряад Республикын Президентын ба Правительствын аппаратай секторэй ахмад мэргэжэлтэ, Б.В. БАЗАРОВ - БИОН-ой түүхын таагыг даагша, түүхын эрдэмэй доктор, П.И. ОСИНСКИЙ - БГУ-гай социологиин кафедрэ даагша, философиин эрдэмэй кандидат, Л.В. КУРАС - Зүүн Сибириин гүрэнэй соёлой ба искусствын академиин кафедрын доцент, түүхын эрдэмэй доктор, Э.Д. ДАГБАЕВ - политическэ эрдэмэй кандидат. Буряад Республикын арадуудай съездэ бэлдэхэ ба үнгэргэхэ талаар республиканска эмхидхэлэй комитедэй заседани дээрэ

Буряад Республикын Президентын хабаадалгатайгаар тус гол проект зүбшэн хэлсэлгэдэ гээд мэдээсэнэбди.

Гэхэтэй хамта тус гол хараа шэглэлэй проект олонийтын хабаадалгатайгаар байгша оной октябриин 31-дэ парламентад зүбшэн хэлсэлгэдэ, удаань республикын арадуудай съезд дээрэ баталагдаха ёһотой гээд мэдээсэнэбди.

Гол хараа шэглэлэй тус проекты зүбшэн хэлсэлгэдэ министрствэнүүд болон албан зургаанууд, нютагай өөһэдн хүтэлбэрилгын зургаанууд, ниитын нэгдэлнүүд болон бүхы эрхэтэд эдэбхитэйгээр хабаадаха бээ гээд найданабди.

Проект тухай ажаглалтанууд ба дурадхалнууды "Гол хараа шэглэл" гэнэнтэмдэгтэйгээр Арадай Хуралда гү, али "Бурятия", "Буряад үнэн" газетэнүүдэй редакцинуудта эльгээхэдэ болоно.

Бүхы асуудалнуудаар Арадай Хуралай Уласхоорондын ба нютагууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэтэнэй асуудалнуудай, ниитын эмхинүүд ба шажанай эмхинүүдэй хэрэгүүдэй талаар комитедтэ хандаха. (Арадай Хуралай 241-дэхи, 233-дахы, 231-дэхи кабинедүүд, мүн 2-36-32, 2-42-88, 2-50-53 гэнэ телефоннууд).

Буряад Республикын гүрэнэй национальна политикын гол хараа шэглэл хадаа үндэһэтэнэй харилсаанууды байгуулха талаар гүрэнэй засагай болон нютагай өөһэдн хүтэлбэрийн зургаануудай ажал ябуулгын гол ёһо гуримууд болон тус системые мүнөө үеын эрдэмэй үндэһөөр сэгнэхэ хэрэгые тодорхойло документ мүн болоно.

Буряад Республикын гүрэнэй национальна политикын гол хараа шэглэл Россин Федерациин Конституциин, Буряад Республикын Конституциин, Россин Федерациин ба Буряад Республикын хуулинуудай, тэрэшлэн гүрэнэй засагай федеральна зургаануудай болон Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай хоорондох эрхэ түлөөлэгчнүүдэ амьарлаха тухай хэлсэлэнэй, мүн уласхоорондын эрхын хэрэглэгдэдэг нормонуудай гол ёһо гуримуудта үндэһэнэ.

Гүрэнэй национальна политикын гол хараа шэглэл - Буряад ороной бүхы арадуудай аша туйне хараада абаха, федеральна хэлсэлэнүүдтэ республикынаа аша туйне хамгаалха шэглэлтэй документ мүн гэшшэ.

1. БУРЯАД РЕСПУБЛИКА ДОТОРХИ ҮНДЭНЭТЭНЭЙ МҮНӨӨ ҮЕЫН ПОЛИТИЧЕСКЭ БАЙДАЛ

Буряад Республика хадаа Россин Федерациин бүридэлдэ ородог, 110 үндэһэтэнэй түлөөлэгшэдэй ажаһуудаг бүрин эрхэтэ демократическа гүрэн болоно.

Мүнөө дээрээ республика доторхи үндэһэтэдэй харилсаан тогтууритай гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Удаан саг соо сугтаа ажаһууһан гүүхын дүй дүршэл республикын арадуудай соёлой ба суртал бодолой талаар нягтаран ойртохо хэрэгтэ нүлөөлһэн юм. Буряад Республикын харьяата газар дээрэ 300 жэлэй хугасаа соо элдэб арадуудай суртал бодолой ондо ондоо байбашье,

тэсэбэритэй ажаһууха, баруун ба зүүн зүгэй соёлой хоорондо найнаар нүлөөлхэ ябадал онсо хомор политическэ байдал тогтооһон байна.

1917 оной хубисхалай һүүлээр эндэхи регионой арадуудай социально-экономическа, суртал бодолой ба политическэ талаараа урагшатайгаар хүгжэхэ арга боломжонууды олгоһон байгаа. Буряад-Монголой АССР 1923 ондо тогтооһон ушар арадуудай түүхэдэ шухала шата боложо үгөө бэлэй. Тийгэжэ энэнь буряад үндэһэтэнэй гүрэн түрын удха шанартай үйлэ хэрэг боложо тодорлоо. Удаадахи хэдэн арбан жэлнүүдтэ республикын арадуудай бүхы ажал ябуулгыг хубилгаһан хэмжээ ябуулганууд бөөлүүлэгдэжэ, республикын бүхы ажабайдалыг үндэһөөрн хубилгаһан байна. Энэ хугасаа соо индустриализациин эхин шата дабагдажа, соёлой-эрдэм һуралсалай хэмжээ дээшлүүлхэ, аграрна үйлдбэрийн системые хубилгаха талаар ехэ амжалта туйлагдаһан байгаа. Мүнөө үеын индустриальна, хотын түхэл шэглэлтэй болоһон общество бии боложо, социально-ангийн шэнэ байгууламжа мүндэлөө. Үндэһэтэнэй литература, хүгжэм, театр, болон искусство хүгжэжэ эхилээ.

Гэхэтэй хамта Буряад ороной арадуудай экономика, политическэ, соёлой хүгжэлтэдэ туйлаһан амжалтануудтай хамта хубисхалай урда тээ, мүн Совет засагай жэлнүүдтэ национальна политика хазагайрууһан ушарһаа уламжалал, мүнөө болотор зарим асуудалнууд шийдхэгдэнгүй үлэһэнэ байна.

Буряад ороние автономито республика ба автономито хоёр округ болгожо хубааһан ушар эзэлдэг газар дайдынь, хүн зохионь үсөөрүүлхэ, ажахы эрхилдэг холбооё таһалдуулха, социально-экономическа, үйлдбэрийн хүснүүдыг доошлуулаха,

буряад арадай холбоо барисагаа таһалдуулха хэрэгтэ нүлөөлөө.

Гушаад онуудай эсэстэ республикын олон мянган эрхэтэд, тэрэнэй хүтэлбэрилэгшэд болон ниитын элитэ ажал ябуулагшад хардалга, гүрдэлгэдэ ороһон байгаа. Тэрэ үеэр буряад арадай соёлой баялигуудта хүндэгүйгоор хандаха, гээгдэдэ ороһон соёл гэжэ сонсохохо ушар дайралдаг болоо һэн. Буддын ба христиан шажан, бөө мүргэл хайра гамгүйгөөр мүнхэгдэдэг, хууляар хашагдадаг болоһон юм. Буряад хэлэн гүрэннэй хүтэлбэрилгын ба эрдэм һуралсалай системэ-һээ түригдэхэ туйлдаа хүрэхэн бэлэй.

Гэбэшье, республикын арадуудай хоорондох харилсаан хайн шанараа гээнгүй үлөө. Олон үндэһэ яһатанай түлөөлэгшэд Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай үедэ Эхэ ороноо хамгаалаа; дайнай һүүлээрхи жэлнүүдтэ һэргээн бодхоолгын хүдэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабаадаа. Иймэ байдалда тэсэмгэй байха, сэхэ рууль хоёрэлдэхэ, хүндэмүүшэ ёһоор элдэб хүн зондо хандаха гэхэ мэтэһэлэн уг заншал хайн нүлөө үзүүлһэн юм.

Наяад онуудай тэн багаар орон доторнай эхилһэн хубилалтанууд үндэһэн яһатанай соёлоо хүгжөөхэ болон гүрэн түрынгоо хэрэгые шэнэ удхатай болгохо хэрэгтэ нүлөөлөө. Буряад орон 1990 оной октябриин 8-да бүрин эрхэтэ гүрэннэй сонсохоһон тухай Деклараци баталан абаа. 1992 ондо федеративна хэлсэлдэ гар табижа, 1994 ондо шэжэ Конституци баталан абаад, манай республика Россин Федерациин бүрин эрхэтэ субъект болоо һэн. Россин Федерациин болон Буряад Республикын хоорондо 1995 ондо баталагдаһан гүрэнэй засагай зургаануудай хоорондох эрхэ түлөөлэгчнүүдыг амьарлаха тухай хэлсэлэн федеральна болон республиканска засагай зургаануудай хоорондох харилсаа холбооё тодорхой-

лон байгаа.

Нүгөөдэ талаһаань харахада, гүрэнэй экономикые түсблээгһөө дэлгүүрэй экономикын замда орохо ябадал ороной экономикын панхарууталгын эрхэ байдалда үндэһэ яһатанай гол шухала асуудалнууды шийдхэлгэ республикын ажахын ба финансын хүнэр хүндэ байдал, мүн тус байдалда таараха хуулинуудай үгы байһан дээрһээ тулгардаһан байна. Республикын арад зоний социальна байдалай муудалһан, ажабайдалай хэмжээнэй эрид хубилһан ябадал үндэһэ яһатанай хоорондох холбооё холодуулха, үндэһэтэнэй хүгжэлтын зарим асуудалнууды политикада дүтэлүүлхэ һэдэхэ үндэһэ яһатанай хоорондох харилсаануудта муугаар нүлөөлөө.

Эдэ болон бусад шийдхэгдэнгүй асуудалнууд республика дотор ажаһуудаг арад бүхэнэй ажабайдалда һаад тойбо татаа.

Гүрэн түрын байгуулан буряад арадай шийдхэгдэнгүй асуудалнууд энэ талаар гол һуури эзэлнэ, гадна буряад арадай шийдхэхэ асуудалнууд ямараар харагдажа үзэгдэнэб, тэрэһэнээл республика доторхи үндэһэтэнэй хоорондын байдал ехээр дулдыдаха байна.

Буряад арадай соёл, хэлэн, уг заншал, соёлой баялигууд, ажахы эрхилхэ ба газар элдэхэ талаар түхэл шэнжэ гэхэ мэтэ зүйлнүүд шухала һуури эзэлнэ.

Буряад арадыг нягтаран нэгдүүлхэ зорилго шухала зандаа байһаар. Гүрэнэй засагай зургаануудта буряад зоний үсөөн байдаг тухай һанамжа һүүлэй үедэ ходо дууддаг болоһой.

Республикын ород арадай дундаһье тиймэрхүү шийдхэгдэнгүй асуудалнууд бии. Ород үндэһэн яһатанай үзэл суртал болон ород арадай соёлой хүгжэлтыг шэнэ шатада хүгжөөхэ асуудалнуудтай энэнь холбоотой. Тэрэһэнээ гадуур дпромышленна хэмжээнэй уналга, ажалгүйшүүлэй олошоролго гол түлэб ород

хүнүүдһээ бүрилдэһэн индустриальна хүдэлмэришэд ба алба хаагшад ажабайдалда муугаар нүлөөлөө. Зарим мэргэжэлэй бүлэгүүдтэ ород зоний олон түлөөлэгшэдтэй байха хэрэгые туйлаха ябадал шухала зорилгонуудай нэгэн байһаар. Республикын ород арад соёлой болон ниитын политическэ нэгдэлдэ орохо эрмэлзэлээ элээр харуула. Республикын ород арадай олон тоото бүлэг болодог шэмээшэгүүдэй уг заншала соёл ба шажан мүргэл онсо шухала асуудал болоно.

Буряад ороной холын хойто зүгтэ ажаһуудаг үсөөн хүн зонтой эвенкнүүдэй шийдхэхэ асуудал тон хурсаар табигдаад байдаг. Тус арад үндэһэтэн байжа үлэхэ тэрэһэнээ уламжалан демографическа, социально-экономическа соёлой болон хуули ёһоной талаар асуудалнууды хойшолуулангүй шийдхэхэ эрилтэ табигдана. Тэрэһэнэй хамта эвенкнүүдэй уг заншала олзобори хэхэ, байгаа ашаглаха, тэдэнэй бэеын элүүрыг хамгаалха ба ажаһууха байдалыг хамгаалха хэрэг түрүүшнэй ээлжэнэй зорилгонууд гэшшэ. Ахын аймагай һүүлэй элирүүлэгдэлһэн һоёдо мүн лэ тиймэрхүү асуудалнууды шийдхэхэ байна бшуу.

Ородуудтай, буряадуудтай эвенкнүүдтэй, һоёдуудтай хамта республика дотор украинцуудай, татаарнуудай, еврейнуудэй, немецүүдэй, корейцуудэй, полякуудай томо бүлэгүүд ажаһуудаг. Эдэнэй олонийн национально-соёлой түбүүтэй, нэгдэлнүүдтэй юм. Өөрынгоо соёл, хэлэ, үндэһэ яһанай талаар нэгэ янзыг тэрэ зандань үлөөх асуудалнууд тэдэнэй һанаан түрүүн зобооно.

Дээрэ дурдагдаһан шийдхэгдэнгүй олон тоото асуудалнууд республика доторой этнополитическэ байдалда муу талаһа нүлөөлнэ, тиин зарим эрхэ байдалда үндэһэ яһатан хоорондын харилсаануудай шахардуу бололтог шалтаган боложо магад.

Федеративна харилсаануудһаа уламжалал, федерациин зарим субъектнүүдэй социально-экономическа ба политическэ онсо шийдхэгдэнгүй үргэлжн хараада абтанагүй. Россин Федерациин ба Буряад Республикын харилсаанууд экономика, бюджетнэ, социальна ба соёлой хүгжэлтын асуудалнууды шийдхэхэ талаар федерализмын бодот гуримуудта үндэһэлэгдэхэ жэшээтэй.

Федерациин бусад субъектнүүдтэй харилсаа үргэдхэхэ шухала. Илангана хүршэ регионуудтай Эрхүүгэй, Шэтын областнуудтай, Саха (Яхад) Республиктай ба Тыва Республиктай харилсаанууд үргэдхэхэ ёһотой. Агын ба Усть-Ордын Буряадай автономито округуудтай социально-соёлой ба экономическа

ПОЛИТИКЫН ХАРАА ШЭГЛЭЛ

Буряад Республикын харилсаануудыг бэхжүүлэх ба федеральна хуулинуудтай зохилдуулах хэмжээнүүд хангалга;

- республика дотор үндэс яхатан хоорондын харилсаануудыг ба федеральна засагуудтай харилсаануудыг гуримшуулах тула эрхэнүүдэй зохио бааза, эмхидхэлэй ба материална эрхэнүүдэй байгуулга;

- гүрэнэй албан зургаануудай ба нутагай өөхэдэн хүтэлбэрийн зургаануудай нийтын, политическэ ба региональна эмхинүүдтэй суг национальна зүблэрэлэй гурим байгуулга;

- хуули зохёон табидат (түлөөлэлгэтэ), гүрэнэй засагай ба нутагай өөхэдэн хүтэлбэрийн гүйсэдхэх зургаануудыг этническэ бүлэгтэй тала харахаар бүридүүлгые нарижуулан хайжаруулга;

- национальна политикада бии болоһон асуудалнуудыг шийдхэлгэдэ нийтэ нэгэн хандаса туйлахын тула Эрхүүгэй ба Шэтын областнуудтай, Усть-Ордын ба Агын автономито округуудтай хэлсэнүүдэ баталалга;

- Россин дэбисхэр дээрэ уласхоорондын ба эрхэнүүдэй актуудыг эсэслэн баталалгыг дэмжэхэ. Түрүүшн ээлжэндэ Буряад Республикада ажаһуудаг үсөөн тоото үндэс яхатани хамгаалгада зорюулагдаһан 169 МОТ канвенции (нутагай арадууд ба дууданданг бэшэ гүрэнүүдтэ бүлэг бүлэгоороо таһаран ажаһуудаг арадууд тухай) дэмжэлгэ;

- республикын нийтин-политическэ ажабайдалда национальна бүлэгүүдэй бүрин түгэс хабаадалгыг, национальна соёлой тэрэ заңдаа үлэхэдэ арга нүхэсэл болохо нийтын эмхинүүдэ байгуулгыг хүсэндөө байгаа хуулинуудай хэмжээн соо дэмжэхэ;

- эрдэм-шэнжэлэлгын эмхинүүдэй, мүн дээдэ хургуулинуудай хүсөөр үндэс яхатан хоорондын байдал шэнжэлэн үзэлгэ ба энэрэнэй үндэһөөр практическа зуурналгануудыг зохёон табилга;

2. Социально-экономическа байдалда:

- Буряад Республикын арадуудай ажахы эрхилэлгын заншалта гуримуудыг, ажалай дүршэлыг хараада абан, региональна экономика политика гуримшуулга;

- мүнөө тогтоһон экологическа байдалһаа Байгал нуурай - дэлхэйн эрдэнэ-зэндэмэни хүсөөнүүдэй нэгэн шадар оршодог онсо шэнжэлгэ ба тогтууритай-гаар хүгжэлтын экономическа проектинүүдтэ инвестици оруулаһаа уламжалан, экономикые тусгаар мэргэжэни болголго;

- Буряад Республикын 2005 он болотор социально-экономическа хүгжэлтын ба Россин шадалгүй районуудай тооһоо гаргалга, Буряад Республикын социально-экономическа хүгжэлтын хэмжээ Россин Федерациин

бусада субъектнүүдэй хүгжэлтын хэмжээнтэй адлидхалга;

- Зүүн Сибириин, Байгал шадарай, Алас-Дурна зүгэй социально-экономическа ба национальна зорилгонуудыг комплексноор шийдхэлгыг хангаха талаар экономика харилсаануудай региональна эблэл байгуулга ба хүгжөөлгэдэ эдэбхитэй хабаадалга;

- дэлгүүрэй оршон байдалда хүдэлхэ шадалтай оюун ухаатанай шэнэ халааниие бүридүүлхын тула экономистнуудай, менеджернуудай, юристнуудэй, эрдэмтэдэй, технологүүдэй ба бусад мэргэжэлтэдэй кадрнуудыг бэлдэхэ гурим байгуулга;

3. Оюун ухаанай байдалда:

- Буряад Республикын хүн зоной оюун ухаанай талаар дүтэ бололгыг бүридүүлгэ ба дэмжэлгэ, үндэс яхатан хоорондын зүблэрэлэй байдал тогтоолго, бага Эхэ орондоо - Буряад орондоо нийтэ Россин патриотизмын үндэһэн түшэгтэ мэтэ дуратай байлга;

- түрэл хизаараа халбаруулха, Байгал нуур хамгаалха, республикыг экономика талаһаа бэхжүүлхэ, социальна ба национальна эбтэй байлгыг туйлаха зорилгоор нэгдэһэн Буряад ороной олон үндэс яхатаниие нэгдэхэлгын зорилгонуудыг түрүүшн зэргэдэ гаргалга;

- Буряад ороной арадуудай оюун ухаанай баялиг хэргээлгэ ба хүгжөөлгэ, түүхэ ба соёл тухай мэдэсэ үргэдхэлгэ, энэ мэдэсэ али олон талаһаа дэлгэрүүлгэ, тэрэ зандань үлөөлгэ;

- үндэс яхатанай заншалуудта хоорондоо хүндэтгэйгөөр хандалгын эрхэ байдал байгуулга, евразийска оршондо Буряад ба Россин арадуудай бэе бээдэ нүлөөлгын түүхэ дүршэлыг хэргээлгэ ба оюун ухаанай - соёлой талаар андалалгыг дам хүгжөөлгэ;

- "Буряад Республикын арадуудай хэлэнүүд тухай" "Хуулиие ашагтайгаар бэелүүлгэдэ таарамжатай эрхэ байдал байгуулга;

- нутагай бага үндэс яхатанай хэлэнүүдэ тэдэнэй олоор ажаһуудаг районуудта хуралсалай эмхи зургаануудай программа-нуудта оруулга;

- үндэһэн соёл ба хэлэ тэрэ зандань үлөөлгэ ба хүгжөөлгэ зүйл мэтээр национальна нийтэ хургуулиие байгуулга ба нарижуулга, Буряадай ба Россин арадуудай соёлдо, түүхэдэ, хэлэндэ хүндэтгэйгөөр хүмүүжүүлгэ;

- республикын бүхы конфессинүүдэй нигүүлэсхы ажал ябуулгыг али бүхы тээһэнэ дэмжэлгэ, национальна ёһо заншалуудай, гуримуудай шажан мүргэлтэй холбоо хараада абалга, арадуудай хоорондоо хүндэтгэйгөөр хандалга мэдэрэлтэйгээр хүмүүжэлгэдэ заншалта шажануудай шухала үүргыг мэдэрэлгэ;

(Үргэжэлгын 4-үгшэ шүүртэ)

УЛАС ТҮРЫН БАЙДАЛҺАА

НАТО-гай УДАРИДАГШЫН ТАЙЛБАРИ

НАТО-гай генеральна секретарь Хавьер Солана Европын хойто зүгтэй оронуудаар албанай хэрэгээр аяншалха үедөө хэдэн хэдэн шухала мэдүүлгэнүүдэ хэһэн байгаа. Ушарын юуб гэхэдэ, СССР гүрэнэй хандаран халахада, бээ даанхай болоһон гүрэнүүдэ НАТО-гай тут доро нэгдүүлжэ, бүришье хүсэтэй болгохо, тэрэнэй хүлээр Россие хүсэрхэн байдалда оруулха гэхэн эрмэлзэлтэй гээд хариин гүрэнүүдэй агентствонууд, мүн Россин политикуудыг тоолодог байна. Хавьер Солана Стокгольмдо ошоод байхада, ерэхэ жэлдэ гурбан асуудал шийдхэгдэхэ гэжэ тодорхойлоһон байна. Нэгдэхээр, НАТО-гай гэшүүд боложо, шэнэ гүрэнүүд абтаха, хоёрдохээр, Росситай хэлсэн баталагдаха, гурбадахар "Эб найрамдалай аша туһын түлөө харилсаан" гэхэн программын ёһоор, бусад гүрэнүүдтэй харилсаа холбоогоо үргэдхэхэ зорилго бэелүүлгэдэ юм байна.

НАТО-гай генеральна секретарь Европын хойто зүгтэй оронуудта түрүүшнхизэ ерөжэ, тэндэхи оронуудта хайшагдаха зорилго урдаа табигдэ гээд Шведийн газетэнүүд бэшэбэ. Шведийн Гадаадын хэрэгүүдэй министрствын үүдэндэ түрүүшнхизэ НАТО-гай туг намилзажа, тус гүрэнэй гадаадын хэрэгүүдэй министрэй парламентын байшантай үүдэндэ НАТО-гай дээдэ тушаалтан уулзаба. Шведийн гадаадын хэрэгүүдэй министр Лена Ельи-Валлентай хуушанай нүхэд мэтээр уулзажа, Хавьер Солана тэрэниие таалаадшы абан байла.

Удаань Шведийн парламентын гадаадын политикын ба оборонын талаар комиссүүдэй гэшүүдтэй уулзахадаа, НАТО-да дайсад бии гү гэхэн асуудал тэрэ табияд. Солана өөрөө иигэжэ харюусаба: "Үгы. НАТО-да дайсад мүнөө үгы. Тогтууригүй байдал манай дайсан болоно гэшпэ. Энэ асуудал буланда хабаатай..." Тэрэ хэлэһэнэ саашань баталдажа, бүхы гүрэнүүдэй нийтэ нэгдэл тухай хөөрөө. НАТО-гай гэшүүдшье, гэшүүн болоогүйшье гүрэнүүд "Эб найрамдалай аша туһын түлөө харилсаан" гэжэ программа бэелүүлгэдэ оролсохо ёһотой гэхэншүүгээр хэлэ.

Европын түбидээрэ тогтууритай байдал тогтоохын тула Росситай харилсаа холбоогоо үргэдхэхэ ханалтай. Европодо аюулгүй байдал тогтооходо Россин үүргэ угаа ехэ гээд тэрэ тэмдэглэ. "Росситай харилсаамнай мүнөө хайн, гэхэнь үшөө хайн болохо аргатай" гээд Хавьер Солана тэмдэглэ.

ЗАИРТАХИ ДАЙН

Руанда болон Бурундиин газар дээрхэ хайн буу зэбсэгүүдтэй буулгэ эрэгшэд Заирай хилыг дабан гарана. Аяар 29 километр уга хилын зурлаа тэдэнэй мэдэлдэ оронхой. Нэгэ газартань Руандийн туг намилзана.

Заирай армийн капитан Сукума Байома, юундэшлэб, дайсадаа хэн бэ гэжэ хайн ойлгоногүй. Тутси гэжэ арадыг дэмжэдэг Руандын солдадууд ха гэжэ тэрэ тухайлна.

Руандын правительство тутси арадай хүсөөр хуту гэжэ арадыг хашаха, түрижэ гаргаха гэхэн зорилгодо бэелүүлгэ гээд Заирай армийн командлагана Мотеки тоолоно. Тэрэ үсэрнэ Заирай 500 мянган шахуу хүн зон хуту, тутси арадуудай хоорондоо хүжэрхэн дайнаа зугадажа мэдэнэ.

Мутунга гэжэ лагерта Заирай 400 мянга гаран зугадагшад суглараа: тэндэнь ууха уһан, эдэс хоол, эм дом дугадаһа. Эндэнь нэгэ врач 14 туһалагшадтайгаа үбшэлхэн хүнүүдэ аргална. Түрэл оронһоо зугадажа оногшодой хэрэгүүдтэй талаар ООН-ой Верховно комиссар Садака Огата "зугадагшадые, мүн эндэхи нутагай хүн зоние хайрлахыень" буу зэбсэгтэй хүнүүдэ уряалаа. 1994 ондо эндэ болоһон ехэ хохидолые тэрэ хангуулба: хахад миллион шахуу арад, гол түлэб тутси яхатан тийхэдэ алуулһан байгаа. Зугадажа ошоһон нэгэ миллион тухай хүн Заирта ба Танзанида ажаһуудаг болоо нэн. Тэдэнэр Эхэ орондоо бусаха гэжэ ханадаггүй байһаар.

Тус гүрэннэ толгойлогшо Сесе Секо Мобутын бээс аргалуулхая Швейцарида ошоод байхадань, хэн нэгэнэй тухиралтаар Заирта мүнөө болоһон дайн байлдаан эхилэ гэжэ тухайлагдаһа.

1000 ЖЭЛЭЙ ОЙ

Европо түбиин тэг дунда оршодог Австриин арад байгша ондо Австри гүрэнэй бии болоһоор 1000 жэлэй ой тэмдэглэхэ бэлдхэл ябуулагдажа байнхай. Тус ойгой дашарамдуулан, Австриин республикаһаа Россидэ байдаг элчэн сайд Вальтер Зигель корреспондентын асуудалнуудта харюусахада иигэжэ тэмдэглэһэн байна:

- Австри 1955 оной октябрийн 26-да бүрин эрхэтэ бээ даанхай гүрэн болоһондо соносхоһон юм. Тийхэдэ 1000 жэлэй саада тээ бэшэгдэһэн ноябрийн 1-нэй грамота соо Австри гүрэн тухай дурдагдана. Тийгэжэ байгша ондо 1000 жэлэйнгээ оёе тэмдэглэхэеэ байнабди.

Энэ түүхэдэ Австри Росси хоёрой хоорондохы харилсаа холбоон илангаяа нонирхолтой. Түүхын баримтануудай ёһоор Росси Австри хоёрой хоорондоо түрүүшн хэлсэн 1490 ондо баталагдаһан юм. Тэрэ үедэ зонхилжо байһан агууехэ князь III Иван, Австриин гүрэнэй толгойлогшо Максимилиан гэгшэд тус хэлсэн доро гараа табиһан байдаг.

Зүгөөр мүнөө Австри Росси Федераци хоёрой хоорондохы харилсаа холбоон урагшатайгаар хүгжэжэ байнхай. Эндэ нэгэл жэшээ дурдахада болоно. Австри Росси Федерацида мүнэ зоорээр туһалдаг хэмжээгээрээ США ФРГ хоёрой хойто тээхи хуури эзэлнэ.

Хуриангыгаар хэлэбэл, харилсаа холбоомнай саашадаа улам үргэдхэхэ байһаниинь дамжаггүй.

Газетэнүүдэй, радио болон телевиденийн мэдээсэлнүүдэ хэрэглэн, С. ОЧИРОВ хэлэлдэ бэлдэбэ.

Эхнийш 2-3 нioурнуудта

4. Буряад оронхоо гадуур ажал ябуулга:

Россин бусад регионуудта, СНГ-гэй гүрэнүүдтэ ба холын хилын саагуур ажауудаг республикын эрхэтэдтэ туһаламжа ба дэмжэлгэ;

- Буряад Республикын эрхэтэдтэ, мүн хубиш болохо буряадуудай национальна харилсаануудай, соёлой талаар андалаха, үндэһэн соёлойнь тала барин хамгаалха талаар федерацийн субъектүүдтэй хэлсээнүүдые баталалга;

- Монголой Республикатай болон Хитадай Арадай Республикын Дотор Монголой автономито районтэй соёлой ба экономикын талаар харилсаан тухай хэлсээ (правительствануудай хоорондо) баталалга;

- Буряад үндэһэтэнэй соёлой ниитын нэгэдэлнүүдые, Россин элдэб регионуудта, дүтын ба холын харин оронуудта ажауудаг буряад угсаатаниие дэмжэлгэ, тэдэнэй Буряад оронтоёо харилсаа холбоо тогтоохонд, үндэһэн хэлсээ, ёһо заншалнуудаа хүгжөөн хэргэхэдэнь туһалаага;

- Россин Федерацийн бусад субъектүүдтэ эмхидхэгдэһэн нэгэ түрэлэй үндэһэн соёлой нэгэдэлнүүдтэй харилсаа тогтоохо хэрэгтэнь Буряад Республикын үндэһэн соёлой нэгэдэлнүүдтэ туһа хүргэлгэ.

3. ГҮРЭНЭЙ НАЦИОНАЛЬНА ПОЛИТИКЫН ЁНО ГУРИМУУД

Буряад Республикын гүрэнэй национальна политикин ёһо гуримүүд Россин Федерацийн Конституцийн дүримүүдтэ, Россида мэдэрэгдэн абтаһан уласхоорондын хуулийн нормонуудта, Буряад Республикын Конституцийн дүримүүдтэ, мүн Россин Федерацийн гүрэнэй национальна хараа шэглэдэ үндэһэлдэг. Эдэ ёһо гуримүүд хадаа ямаршыё үндэһэтэнэй обществодо, гүрэн түрэдэ ажамидалгын, ажал ябуулгын эшэ үндэһэн боложо үгэдэг гэжэ тэмдэглэлтэй. Өөһэдынгөө байдал тодорхойлохо эрхэтэйгээр байгуулагдаһан Буряад Республикада ажауудаг бүхы үндэһэтэдтэй эрилтэнүүд анхарагдааг, хамгаалагдааг.

Буряад Республикын гүрэнэй национальна политикин гол ёһо гуримүүд гэбэл:

- 1) ямаршыё үндэһэ яһанай хүнүүдтэй адли тэгшэ эрхэ сүлөөтэй байлга (шажан мүргэлһөө, хэлэнһээ, социальна бүлэглэлнүүд болон нэгэдэлнүүдтэ хабаадалгаһаа дулдыдахагүй);
- 2) Буряад Республикын гүрэнэй - хуули ёһоной статусы хамгаалга, тэрэнэй этническэ нийтэнүүдые конституционно эрхэнүүдээр хангалга;
- 3) Үндэһэ яһанай, хэлэнэй тэмдэгүүдээр, социальна болон шажан мүргэлэй илгаануудаар хүнүүдэй эрхэнүүдые хизаарлалгын бүхы арганууды хорилго;
- 4) ямаршыё баалалта,

хашалалтагүйгөөр эрхэтэн бүхэнэй үндэһэ яһаа тодорхойлохо ба зааха эрхэ;

5) үндэһэтэдтэй хоорондо үһөө хиаа, хөморoo гаргаха, дэбэргэхэ идхалганууд болон ажал ябуулганууды, нэгэ үндэһэтэнэй нүгөөдэһөө үлүү ондоо, дээгүүр ханаатай байлгы хорилго;

6) Республикаһаа гадуур ажауудаг эрхэтэдтэ али болохоор туһаламжа хүргэлгэ, тэдэнэй үндэһэн соёлой нэгэдэлнүүдтэй түрэл хэлсээ, эрдэм гэгээрэлээ, ёһо заншалнуудаа хүгжөөхэ нангин хэрэгы, үндэһэн соёлой автономи тухай Россин Федерацийн Хуули-тай зохилдуулан, Буряад Республикатай холбоо барисаа бэхижүүлгы дэмжэлгэ;

7) Конституцитай, Россин Федерацида мэдэрэгдэн абтаһан уласхоорондын хуулийн ёһо гуримүүдтэй ба нормонуудтай зохилдуулан, үсөөн тоото арадуудай эрхэнүүдые лаб хангалга;

8) үндэһэтэдтэй харилсаан тухай хуули ёһы сахилгын хойноһоо саг үргэлжын хиналта бэлүүлгэ болон тэрэнэй эбдэгдэбэл, шухала хэмжээнүүдые абалга.

4. БУРЯАД РЕСПУБЛИКАДА ГҮРЭНЭЙ НАЦИОНАЛЬНА ПОЛИТИКЫН ПРОГРАММА БЭЛҮҮЛГЫН АРГА НҮХЭСЭЛНҮҮД БОЛОН ГОЛ ШЭГЛЭЛНҮҮД

Республикын гүрэнэй национальна политикие бэлүүлгын арга нүхэсэлнүүд хадаа гүрэнэй зургаануудай, нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн захиргаанай, ниитын эмхинүүдтэй ажал ябуулгы ондоогоор шэглүүлхэ, гүрэнэй болон ниитын шэнэ институтууды байгуулха арга олгодог.

Гүйсэдхэхы болон хуули гаргалгын засаг нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн захиргаантай, үндэһэн соёлой ниитын эмхинүүдтэй, мүн партинууд болон политическэ эмхинүүдтэй хамта национальна политикин талаар гүрэнэй зургаануудай ажал ябуулгы бэлүүлдэг.

Үндэһэтэнэй хоорондохы харилсаанууды гуримшуулгын конституционно-хуули ёһын гуримүүды ашаг үрэтэйгөөр хангалгын, гүрэнэй программанууды зохёолгын ба бэлүүлгын, ниитын эдэбхи үүсхэл гүрэнэй зүгһөө дэмжэлгын ашаар гүрэнэй национальна политика үнгэргэлгэ бэлүүлэгдэдэг.

Республикада национальна политикин гол зорилгонууды бэлүүлхын тула удаадахи хэмжээнүүды абаха шухала:

1. Национальна политика бэлүүлгы хангахын тула гүйсэдхэхы засагай байгууламжада республиканска зургаан - Үндэһэтэдтэй хэрэгүүдтэй талаар министерство байгуулха, харин нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн апаратуудта үндэһэтэдтэй харилсаануудай асуудалнууды шиидхэдэг захиргаанай гү, али ниитын байгууламжанууды эмхидхэхы зууршалха.
- Министерствын удаадахи зорилгонууд түрүү зэргэдэ

табигдаха ёһотой гэбэл:

- 1.1. Үндэһэтэдтэй харилсаануудай асуудалнуудаар хуулинуудай болон хуули ёһоной актуудай проектүүды бэлдэлгэдэ хабаадалга.

- 1.2. Үндэһэтэдтэй хоорондохы харилсаануудай байдал шэнжэлэлгэ (һүүлээрн гүрэнэй засагай зохихо зургаануудта дамжуулагдаха зууршалганууд зохёогдоог).

- 1.3. Буряад ороной арадуудай үндэһэн соёл хүгжөөлгын ба үндэһэтэдтэй хоорондохы харилсаанай программанууды зохёолго ба бэлүүлгэ.

2. Буряад Республикын Правительствата болон гүрэнэй засагай зургаануудта:

- 2.1. Национальна политикин зорилгонууды республикын социальна-экономическа хүгжэлтын программануудтай тааралдуулха.

- 2.2. Буряад Республикын Правительствын заседанинууд дээрэ республикадахи үндэһэтэдтэй харилсаануудай шухала асуудалнууды саг үргэлжэ хаража үзэхэ, зүбшэн хэлсэхэ.

- 2.3. Засагай федеральна зургаануудта национальна политика бэлүүлгэдэ ба тэрэнэй асуудалнууды шиидхэлгэдэ Россин Федерацийн Президентын дэргэдэхи Буряад Республикын саг үргэлжын түлөөлэлгын үүргэ дээшэлүүлхэ.

- 2.4. Буряад Республикын Правительствын дэргэдэ этнополитическэ шэнжэлгэнүүды тааралдуулан зохилдуулха, үндэһэтэдтэй хоорондохы зарим зүришэлдөөнүүдтэй шалтаганууды элирүүлжэ, тэдэниие усдаха ба хэргылхэ түб байгуулха.

- 2.5. Республикын арадуудай харилсаа үргэдхэлгэдэ ба хүгжөөлгэдэ шэглүүлэгдэһэн гүрэнэй программанууды зохёохо ба мүнгөөр хангаха.

- 2.6. Үндэһэтэдтэй харилсаануудай асуудалнуудаар гүрэнэй зургаануудай болон нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн захиргаануудай хүдэлмэрилэгшэдтэй бэлэхэл эмхидхэхэ.

- 2.7. Буряад Республикын гүрэнэй бюджеттэ национальна политикие бэлүүлгэдэ шэглүүлэгдэһэн программануудта, проектнүүдтэ, мүн зарим хэмжээ ябуулгануудта мүнгэ гаргашалгын тусхай статья хараалха.

3. Буряад Республикын Арадай Хурал үндэһэтэдтэй харилсаанууды гуримшуулгын хуули ёһоной бааза байгуулжа, республикын гүрэнэй байгууламжы хайжаруулгада ниитын болон үндэһэн соёлой нэгэдэлнүүд болон бусад эмхинүүды үргэнөөр хабаадуулха.

Түрүүшын ээлжэндэ удаадахи хуулинууды абаха:

- 3.1. Буряад ороной арадуудай съездын статус болон Буряад Республикын Үндэһэтэдтэй совет тухай.

- 3.2. Буряад Республикада Үндэһэн соёлой нэгэдэлнүүд тухай.

- 3.3. Буряад Республикын нютагай өөһэдын хүтэлбэрийе национально-территориальна талаар бүридүүлгэ

тухай.

- 3.4. Буряад Республикын аша туһы хамгаалха зорилготойгөөр республикада бэлдэгдэһэн федеральна хуулинуудай проектүүды Россин Федерацийн Федеральна Сутлаанда оруулхын тула хуули гаргаха эрхээ эдэбхитэйгээр хэрэглэхэ тухай.

4. Засагай дээдын зургаануудай дэргэдэ: Арадай Хуралда ба Правительствата Буряад Республикын Үндэһэтэдтэй совет байгуулха.

5. Национальна политика бэлүүлгын талаар гүрэнэй засагай болон нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудай хоорондо эрхэ түлөөлэлгэнүүды тодоор хизаарлаха.

Нютагай хэмжээндэ үндэһэ яһатанай хоорондохы харилсаануудай бүридэжэ, саашанхи хүгжэлтээ абадаг, угсаатанай аша туһануудай хангагдааг, эрхэтэнэй аша туһануудай засагай ниитын ба гүрэнэй шата бүридэлгэнүүдтэй хамааралсадаг дээрэһээ нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудта иигэжэ зууршалха хэрэгтэй гэжэ тоолохо:

- 5.1. Социально-экономическа хүгжэлтын түсбүүд ба программанууды зохёолгын, хүтэлбэрилгын талаар шиидхэбэринүүды абалгын, хотын, посёлково Соведүүды бүридүүлгын үедэ болоод, өөһэдынгөө үдэр бүрийн хүдэлмэридэ хизаар нютагуудайнгаа үндэһэ яһанай, түүхын, соёлой, хэлэнэй онсо илгаанууды, угсаатанай тус тус бүлэгүүдтэй эрилтэ, аша туһанууды урданайхиһаа дүүрэнээр хараада абаха.

- 5.2. Өөһэдынгөө газар нютагуудта үндэһэтэнэй-соёлой талаар эрхэтэдтэй өөһэдын хүтэлбэри ба өөһэдын эмхидхэхы хүгжөөлгэдэ туһа хүргэхэ, ниитын үүсхэлнүүдтэ бүри эдэбхитэйгээр түшэглэхэ.

- 5.3. Өөһэдын хүтэлбэрийн хизаар нютагта хүсэндөө байдаг үндэһэтэнэй өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудта али болохо туһаламжа үзүүлхэ.

- 5.4. Үндэһэтэнэй асуудалнуудаар нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн хуули ёһоной нормативна бүхы актуудай Россин Федерацийн Буряад Республикын хуули ёһондо, тус хараа шэглэлэй зүйлнүүдтэ зохилдолгы хангаха.

- 5.5. Муниципальна эмхидхэлэй мэдэлдэ байдаг үндэһэтэнэй ба соёлой баялигуудай, үндэһэн соёлой дурасхаалта бүтээлнүүдтэй бүрин байлга ба арьбажуулгы хангаха.

- 5.6. Үндэһэ яһатанай хоорондын харилсаанай соёлые бүридүүлгын, тэрэниие хургуулийн урда тээхи ба хургуулийн хүмүүжүүлгын системэдэ нэбтэрүүлгын талаар хэмжээнүүды зохёолго ба бэлүүлгэдэ туһа хүргэхэ.

- 5.7. Национальна политикие, үндэһэтэнэй соёлой хүгжэлтын ба үндэһэ яһатанай хоорондохы программанууды бэлүүлхын тула мүнгэ зөөри нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн

бюджеттэ хараалдаг байха.

6. Үндэһэтэнэй-соёлой түбүүды, эблэлнүүды, нэгэдэлнүүды байгуулжа, тэдэнэй хүдэлмэрээ эрхилхэ ябадалые үндэһэтэнэй-соёлой автономийн (үндэһэтэнэй-соёлой талаар өөһэдын тусгаар эмхидхэлэй) гол дүримүүд ба шэглэлнүүды бэлүүлгын шухалын шухала онол арганууд гэжэ даагдаг. Гүрэнэй бэшэ эдэ бүридэлнүүдтэй ажал ябуулганы бүлэгүүдтэ хабаатай эрхэтэдтэ өөрынгөө соёл, хэлые сахилгын, эрдэмнуралсал хүгжөөлгын асуудалнууды бээ даагдаг шиидхэхэ арга олгодог.

Үндэһэтэнэй-соёлой бүридэлгэнүүдтэй ажал ябуулга тухай дүримэй-хуули ёһоной актуудай хэмжээн дотор тэдэнэй эрхэ мэдэл ороно гэбэл:

- 6.1. Өөһэдынгөө угсаатанай бүлэгүүдтэй социальна-соёлой, экономическа политическэ хүгжэлтын түсбүүды зохёохо.

- 6.2. Нуралсалай, соёлой ба эрдэмэй эмхи зургаанууды олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүды байгуулха.

- 6.3. Гүрэнэй засагай болон нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудай зүгһөө дэмжэлгэ абаха.

- 6.4. Өөһэдынгөө түлөөлгө шэдөөр дамжуулан уласхоорондын правительствена бэшэ эмхинүүдтэй ажал ябуулгада хабаадаха.

- 6.5. Түүхын, үндэһэ яһанай соёлой, шажан мүргэлэй хэлэнэй талаар холбоотой бусад гүрэнүүдтэй эрхэтэдтэ сүлөөтэй ба амгалан ёһон харилсаанууды ямаршы илгаа гаргангүйгөөр тогтоохо ба хүгжөөхэ.

- 6.6. Арадуудай, угсаатанай ба шажанай нийгэмлигүүдтэй соёлой харилсаа холбоонуудта хабаадаха, шажанай ёһолоннууды бэлүүлхэ.

7. Республика доторхи национальна политикын асуудалнууды үргэнөө харуулхын, үндэһэ яһатанай хоорондохы харилсаануудай байдал ба хүгжэлтэ тухай мэдээсэхын, үндэһэ яһатанай харилсаануудай талаар нэххэл-сэдхэлэй таатай оршон байдал бүридүүлхын Буряад ороной ба Россин арадуудай түүхэ ба соёл тухай мэдээнүүды дэлгэрүүлхын тула гүрэнэй засагай ба нютагай өөһэдын хүтэлбэрийн эмхи байгуулануудта гүрэнэй зургаануудай болон ниитын нэгэдэлнүүдтэй олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдтэй хамта ябуулаа хүдэлмэриие эдэбхижүүлхэ.

8. БУРЯАД РЕСПУБЛИКА ДОТОРОЙ ҮНДЭҺЭТЭНЭЙ-СОЁЛОЙ ХҮГЖЭЛТЫН ПРОГРАММУУД

Буряад Республикын доторой үндэһэтэнэй-соёлой хүгжэлтын программанууд болбол тус хараа шэглэл сонайруулагдаһан национальн политикин зорилгонууды бэлүүлхын болоод национальна политикын бүхы онол аргануудай аша үрэтэй ажал ябуулгы тодоруулхын, жэгдэлэй нийтэлхын болон хангахын тула байгуулагдаа.

Тусхай болон юрэнхы бүхы программанууд Россин

(Үргэлжэлэһы 5-дахы нioурта)

Түгсэх. Эхнийш 2-3-4

Федерацийн гүрэнэй национальна политикын шэглэлэй дүрбэдэхи гүрэнэй национальна политикын региональна программнуудай гол шэглэлүүдэе" хараада хэотой.

8.1. Эхин шатада угсаатанай үндэһэтэнэй-соёлой хүгжэлтын программнуу- шухала хэрэгтэй гэжэ болоһон Буряад Республи- үндэһэтэнэй-соёлой нэгдэлнүүд зохёон эдэдэг. Тус тус хэмжээ буулганууды, шатанууды, гүйсэдхэлгын болзорые ба гүйсэдхэгшэды, материал- ба мүнхэн сангай аргашанууды, бэлүүлхэ арганууды заагаад, эдэ программнууд дотор ажал буулгын иимэ шэглэлнүүд тараалагдажа болохо гэбэл: үндэһэн эрдэм хуралсал, үндэһэн ёһо заншал, гуримнууды сахилга ба хүгжөөлгэ, үндэһэн эдэл- тууланууды, байгааалие

заншалта ёһоор ашаглалгы, заншалта хуудал байдалыг хэргээн хүгжөөлгэ, үндэһэн өөрсэ мэдэрэлыг бүридүүлгэ, шажанай заншалта шэглэлнүүдэй түрүү үзэл бодолнууды, ябуулгануудыг дэмжэлгэ гэхэ мэтэ болоно.

8.2. Тус тус угсаатанай үндэһэтэнэй-соёлой программнуудай үндэһэ нуури дээрэ, мүн Россин Федерацийн Гүрэнэй национальна политикын хараа шэглэлыг болон Буряад Республикын национальна политикын хараа шэглэлнүү- дыг хараада абалсан, Буряад ороной арадуудай үндэһэтэнэй-соёлой хүгжэлтын ба үндэһэ яһатанай хоорондох харилсаа холбооной гүрэнэй комплексно программа зохёон бэлдэгдэнэ.

8.3. Гүйсэдхэлгын засагай зургаануудай (Президентын, Правительствын, министр- ствэнүүд, албан зургаануудай, эмхи зургаануудай), хуули гаргалгын засагай (Арадай Хуралай), нютатай өөһэдын хүтэлбэрийн зургаануудай, ниитын ба

үндэһэтэнэй-соёлыг нэгдэл- нүүдэй, хуралсалай эмхи зургаануудай болон олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэл- нүүдэй ажал ябуулгыг тодорхойлодог аад, буряад, ород, эвенк арадуудай, бусад угсаатанай бүлэгүүдэй үндэһэн соёлой, хэлэнүүдыг, эрхим ёһо заншалнуудыг сахилга ба хүгжөөлгэдэ, республикын бүхы үндэһэ яһанай эрхэтэдэй харилсаанда, оюун сэдхэлэй баялигуудаар андалдаанда шэглүүлэгдэһэн бүлэг хэмжээнүүд Буряад ороной арадуудай хүгжэлтын комплексно программын үндэһэ нуурида табигдаха ёһотой.

8.4. Тус программа республикын социально-экономическа ба соёлой хүгжэлтын федеральна программнуудтай, мүн Россин Федерацийн славян, монгол, түүрэг, финн-угор, хойто зүгэй үсөөн тоото болон бусад арадуудай хүгжэлтын федеральна программнууд- тай зохицуулагдаха ёһотой.

8.5. Тус тус угсаатанай үндэһэтэнэй-соёлой

хүгжэлтын программнууд гол дүримүүдээрэ комплекс- но программада хабсарга- даха программын гуримаар орожо болохо.

8.6. Олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдыг Буряад ороной арадуудай соёлой, оюун бодолой баялигуудаар андалдаанай арга зэбсэг болгон ашаглалгыг программын тусгаар бүлэг (хабсаргагдаха программа) дотор харуулха шухала.

8.7. Үндэһэ яһатанай хоорондох харилсаанай соёлыг бүридүүлхэ талаар бүлэг хэмжээнүүдыг (хабсаргагдаха программы) зохёоод, хургуулийн урда тээхи хүмүүжүүлгын, дунда ба дээдэ хуралсалай, кадрнуудай мэргэжэл дээшлүүлгын байгуулалтад тэрэниг нэбтэрүүлхэ хэрэгтэй.

8.8. Республикаһаа гадуур ажаһуудаг буряадуудай бүлэгүүдтэ үндэһэтэнэй- соёлой талаар эрилтэнүүдэй хангалдань туһа хүргэхэ тодорхой хэмжээнүүдыг программа соо хараалха

шухала.

8.9. Гүрэнэй национальна политикын программа бэлүүлгэдэ иимэ минис- терствэнүүд болон республи- кын гүйсэдхэлгын засагай бусад зургаанууд хабаадаха ёһотой гэбэл: Соёлой министерство; Эрдэм хуралсалай министерство; Юстицийн министерство; Дотоодын хэрэгүүдэй министерство; Экономикын министерство; Финансын министерство; Гадаадын-экономическа холбоонуудай ба уласхоорондын харилсаануудай минис- терство; Ажалай ба хүн зониге ажалаар хангалгын талаар министерство; Хүн зониге социальна талаар хангалгын министерство; Залуушуулай хэрэгүүдэй, аяншалгын, физическэ культура ба спортын талаар гүрэнэй комитет; Граждан оборонын ба онсо шахардуу байдалай талаар комитет; Гүрэнэй телерадиокомпани.

Хүн бүхэндэ, үндэһэ яһатан ба арад бүхэндэ, гүрэн ба хүн зоной сэдхэлдэнь, ниитын мэдэрэлдэнь батаар таагалагданхай, мартагдашагүй болонхой үдэр бии байдаг. Тиимэ үдэр зүблэлтэ засагай жэлнүүдтэ ажаһууһан хүнүүдтэ григориан литээр 1917 оной октябрийн 25 (хуушаараа), ноябрийн 7 (шэһээрээ) болонхой. Мүнөө гал хулгана хэдэ монгол литээр энэ үдэр Октябрийн Хубисхалай 79-дэхи ой шара нохой нарын 70-дэхи мандан гараба.

Дэлхийн хүн зоной түүхэдэ батаар ороһон энэ ехэ үдэрыг угтажа байхадаа хүнүүдэй сэдхэлдэ эдэб бодолнууд ороно бээ. Октябрийн хубисхалай табдахи ой би анха түрүүн алтан шаргал ааранай туяа доро бүмбэгэр зөөлхэн хууштай дулаахан хониной архан мансы соо утаһан байгаа. Зургаа мянга гаран шаометр нэлэнхы ехэ газардээр: мүнхэ сабаар хушаатай Кавказай куударгануудһаа эхилээд, хүйтэн сөбдэг хууштай далайн "Шэнэ газар" олтирог түрэтэр нэмжһын совет-герман фронтын Великие Луки гэжэ Россин аануудай сагай город шадар нойтон, хүйтэн аранхы блиндаж соо хатанхай сухаари сэржэ, фашистнар хаанаһаам, хэзээ үдээр дахин буудагша ааб гэжэ хэлэһэн хүлээн байжа Октябрийн хубисхалай 25 жэлэй ойе угтаа бэлэйб.

Хэзээнэм дүүрэхэ юм бэ гэжэ ханамаар хүмрэнэй урасхалай долгин мэтээр хуушаагайхидтай Улаан талмай дээгүүр шалсала хотын ажалшадай энэ хүр ажалланта жагсаалда ноябрийн 7-дэрыг нэгтэ утга бэлэйб. Кремлийн ордонхой орой дээрэ налбан мандажа байһан балта хадуртай табан хушуутай ан тут хэзээ нэгтэ абажа хаягдаха, оро тугаар нэлэгдэхэ гэжэ тиихэдэ шэһе ой ухаандаа оруулаагүй байха. Тиимэ "хүгжэнги социализм", "бүгдэ дай гүрэн байгуулаабди" гэжэ байжа хондог байгаабди. Үнэхөөрөөшье, хүн зоной байдал мүнөөнэйхиһөө холо үдэб байгаа. Ажал хэхэ шадалтай хүнүүд эдэдаа ажалаар хангаданхай, өөһлүгэй аргала ба эмнэлгэ, түлөөлөгүй хуу байра, хүгжэжэ байһан эрдэм туули, соёл...

Эдэ саг сагаараа байдаггүй. Хорбоо тэмсэдэ хамаг юмэн ходо хубилжа, хэжэ, хуушарһаниинь харниин шэнэ юмэнүүд мүнцэлжэ, хэжэ байдаг гэжээ ааб даа. Абарга түсэтэй Советскэ Союз баруунай олонимпериинүүд мэтээр хандаран даа. Хэды шаналмаарһыг хая, гайхал даа. Энэмнай түүхын саглангагүй Хэды ороогоор,

зүрилдөөтэйгөөрһыг хая, хүн түрэлтэн бүхы дээрээ урагшаа, демократи тээшэ шэглэн дабшана. Тэдэнэй дунда манай гүрэн. Байгша оной июлийн 3-да Б.Н. Ельцин Россин Федерацийн дээдэ тушаалда дахин хунгадаа. Тиигэжэ реформо дэмжэгдэб. Гүрэн соохи зөөри - үмсэнүүдэй тэнсүүри эрид ондоо болон хубилаа. Гүрэнэй зөөри онсо эрхэтэй (монополюно) хүрэнгэ байхала болёо. Россин Федерацийн 1993 оной, Буряад Республикын 1994 оной Конституцинуудаар олон хэб байдалтай экономика тогтожо үрдэ. Манай хүн зон үгын, сэдхэлэй, экономика

тушаалдаа нэн. Тээд тэндэхи арадуудай зол болоходо Рузвельт, Рейган, де Голль, Тэтчер мэтын хунгагдайнгаа урда үгэһэн үгэнүүдэйнгээ эзэн, тон харюусалгатай ударидагшад байжа, хэсүү байдалһаа гүрэнүүдээ түргэн гаргажа шадаа нэн. Урагшагүй хүнүүдтэ ухаагүй ноёд дайралдадаг гэгшэ гү? Тиигэжэ шоро болоходо манда Михаил Горбачёв, Егор Гайдар, Борис Ельцин, Виктор Черномырдин мэтын өөдэгүйхэн ударидагшад дайралдашоод, иигэжэ мухардажа байна бэшэ аалди?

Россин Федерацийн 57-дохи, 58-дахи ба 59-дэхи статянуудаар налогуудыг

бэлэйбди. Тээд энэ эрхээ хэзээ бэлүүлжэ эхилхэ арад бэ?

Мүнөөнэй засаг баригшадай, демокрадай баг үмдэгшэдэй охорхон бодолтой, алдуу эндүү ехээр гаргадаг, хамаг юмэнһээ гээгдэдэг байһаниинь элирэнхэйл. Манай арадай агууехэ найндэр - ноябрийн долоонийг үргэнөөр тэмдэглэхээ болилго ехэ алдуу гэжэ тоолоод, тэрэниг дахин тэмдэглэдэг болохыг уряалнаб. Уряалнуудыг ба тугуудыг баряад гудамжада гаралган магад үлүү байжа болохо. Зүгөөр хэблэлдэ, радио, телевидендэ, хуралсалай газарнуудта, ажалай

САГ САГААРАА БАЙДАГГҮЙ

Публицистика

сүлөөтэй одоошье болонхой. Эдэ ехэ хубилалтануудыг нэлгэн хубилгаха, хуушан байдалдаа дахинаа бусаха гэжээ дэмы хэрэг.

Хоридохи зуунай эсэстэ капитализмшье, социализмшье тад ондоо болон хубилаа. Унжагыгаарһыг хая, удаанаар, алдуутайгаарһыг хая демократи манай Россиде, Буряадта бэлһээр.

Россиде, Буряадта демократическа хубилалтанууд юундэ иимэ үрэ дүн багатайгаар, унжагайгаар болоноб? В.Шоповалов мэтын өөдэгүй, ажахы хүтэлбэрлэхэ жааханшье дүршэлгүй аад, засаг барихыг, хүн зониге зонхилхыг жүрөөдэгшэд демократис засагай зургаанда шурган орожо шаданал! Гансал хунгагдай мунхагһаа гү? Ямар тобишолол хэлтэйб? Хунгалта үнгэрэхэ хуули шэнэлхэ хэрэгтэй. Хүн зон, хүдөө ажахы яахадаа доройтоһоор, муудаһаар байнаб? Гурба хара соо пенсиез, хахад жэлээр салингаа абадаггүй хүнүүдтэ хүсэ шадал түгэс аад, ажал оложо ядаад сүхэрөөшэдтэ энэ жэлэй ноябрийн долоон ямаршье баяр асараагүйл. Хэды болотор тэсэлтэйб? Арадай хунгалмалнууд, президентнууд, засаг баригшад хэлэһэн үгээ хэзээ бэлүүлхэб? Юу хэлтэйб гэхэн асуудалнууд энэ үдэр олоной толгойдо ороно бээ.

Демократи гэжэ тон ехэ харюусалгатай, хуулинуудыг наринаар сахилгатай таһаршагүй холбоотой зүйл мүн.

Түрүүн Советскэ Союзда, удаань Россин Федерацида тушаалдандал адирхуу орёо хэсүү байдалтай Америкын Холбоото Штадууд, Франци, Англи

түлэхэ, байгааалие ба Эсэгэ ороноо хамгаалха гол гурбахан лэ уяланууд соносхогдонхойл. Энэ Конституцияр соносхогдон налогнуудаа түлэхэ уялгала дүүргээгүй, олон хара, жэлээр хойшолуулжа байһанай түлөө хэн хуулийн харюусалгада хабаадуулагдааб?

Хара хараһаа салин хүлһээ абахаа болонхой уурхайшад, элүүрыг сахигшад, багшанар хэдэн жэл соо ядахадаа булалгаа хэжэ тэмсэһэ ха юм. Россин Президент хая мэдэжэ байһан юмэдэл, онсо зарлиг мэнэ хая абаа. Тиимэ зарлиг бүри 1995 ондо абаа һаань, гүрэнэй бюджет бэлүүлгэ иимэ тулюур байдалда орохогүй байгаал.

Амандаа уһа балганхай, абяа аниргүй загхан мэтэ хэды болотор тэсэжэ ябаха зон гэшээбиди? Али тэсэбэритэй байлга россиянуудай менталитет гэдэг болонхой гү? Ментальность тухай эдэб олоор, зүбшье, буруушье бэшэгдэдэг болонхой. Үгын, хэблэлэй сүлөө яһалаар хэрэглэгдэнэ. Тээд олон бэшэлгэнүүд соо зүйтэй, зүбшье юмэнүүд бии. Тэрэн юун бэ гэхэдэ, "социализм" үзэлнүүдэй хог богууд; тоталитарна үзэлэй хоолон бодолнууд, харюусалгагүй ябадал, коллектив ба община соо худхаршоод хубийн бодолгүй ябалган, адли тэгшэ хубаарилгын байдалай гурим (уравниловка), архида оролгон, забхай залхуу ябадал гэхэ мэтэ олондаа. Тэдэнэ орхихо.

Зүблэлтэ засагһаа 1993 оной декабрийн 12-то найн дураараа арсаһан Конституция баталан абахадаа, тэрэ гэгдэһэн хуулиг араднай баталан абаа гээд Конституцийн оролто соо соносхоо

коллективүүдтэ агуу хубисхалай үдэр тэмдэглэдэг болоё. Буряад Республика бээ даһан гүрэн бэшэ аал? Уртажа ябаа залуу үетэнөө ямар юмэндэ: оронойнгоо баян, омогорхогоор түүхэһээ ондоо ямар жэшээ дээрэ хургалтайб? Францууд өөрынгоо Агууехэ хубисхалай ойе жэл бүхэндэ тэмдэглэдэг лэ. Манай хубисхал хүн түрэлтэнэй бүхы хүгжэлтэдэ асари ехэ түлөө үзүүлһэн хубисхал ха юм. Зүблэлтэ засагай жэлнүүдтэ буряадууд урдань ямар байһан аад, далан жэл соо дэлхийн олон зуугаад арадуудай бүлэ соо түрүү эрдэм соёлтэй, хүгжэнхэй үндэһэ яһатан болоол! Хониной хохир дээрэ эхын умайһаа унажа, энхэ мүнхэ үлгэн дэлхэйн, Зүблэлтэ гүрэнэй аша туһаар, үргэмжөөр энэ болон ерэнэн хүн хадаа иигэжэ бэшэнэб.

Түүхээ мэдэхгүй хүн төөридэг, гарбалаа мэдэдэггүй хүн гансаардааг. Гансал засаг баригшад зэмтэй гээд ябахая болиёл. Тэдэниг хэн хунгааб? Бидэнэр хабаадалсаабди. Али хунгалтада ошонгүй байхадамнай хомхой хүнүүд, хоолон толгойтой хүнүүд засагта шурган оронол. Бээдэ, өөһэдтөө найдаад лэ, үндэр харюусалгала тон тодоор мэдэрээд, үхибүүдэйнгээ, ашанар, зээнэрэйнгээ аша туһын, ерээдүйн түлөө ажал хэрэгүүдээ хормойгоо хондолойдоо шуугаад, хамсынуудаа шамаад, хандаргадан ажахыгаа нэргээжэ, эдэрһэн сэдхэлээ эмнэн бадаргажа, XXI дугаар зуун жэлыг урма сэдхэл дүүрэн утгай!

Содном-Доржо БАДМАЕВ,
философийн эрдэмэй кандидат, БГУ-
гай багша.

Соодой-ламын мүнцэлхөөр 150 жэлэй ойдо

ЭЛХЭН НЮТАГАЙ НОМОЛ
НЭНГЭЛДЭР ЭСЭГЫН ТҮҮХЭ

(Түгэсхэл. Эхиинь октябрийн 34-най, ноябрийн 1-нэй, 5-най дугаарнуудта).

Харгана бү абаашагты, Баргажанай хойто бээдэ зөөгтэй, һүүлдэ амитан зондо туһатай байха. Ноёд һайд, ехэ ламанар үгыень дуулангүй Харгана зөөжэ асархан юм. Тиихэдэнь хэлэһэн байгаа: дасан соотнай ангир түрэжэ, адуун тиирэхэ даа. 1923 ондо Харганаһаа Барханай аршаанай дэргэдэ дасан дуган, хэдэн ехэ гэрнүүдые сусажа зөөгөө. Харганада ехэ гурбан дабхар дасан ба нэгэ 2 дабхар дуган үлэһэн юм. 1925-30-аад онуудта эндэ хушуунай найр, Буряад Республикын тогтоһондой баяр болодог байгаа. Тиихэдэ дасан соо столово нээжэ, зониие эдэлүүдэг һэн. Үнэхөөрөөшье, дасанай орхигдоод байхада, зосоонь адуунышье тиирэжэ, дээдэ дабхартань шубуудышье түрэхэн байгаа. 1930 гаран оноор дасангуудай хуряагдахада, Хүнтэйн МТС-тэ сусажа асараад, элдэб барилгануудые хэлэһэн байгаа. Барханай дасангай байшан, ламанарай гэрнүүд баһал аша үрэгүйгөөр энэ тэрэ юумэн болоод лэ халаһан юм. Магад доро зоний хамтаржа хууха газарта барья хаань, хургуули гү, али ондоошье эмхи зургаан боложо магад һэн.

Нэгэтэ Баргажан нютаг руу холын гэгээн морилһон байгаа. Тэрэ гэгээндэ үзэл үзүүлхээ эндэ тэндэһээ зон тон олоор сугларһан юм гэхэ. Тэдэнэй дунда мүн Аранзайн Сэдэн гэшээ ошоһон байгаа. Тэндэһээ бусажа ерэхэдэнь, үндэр лама асуугаа гэхэ: "Хай, гэгээн хутагта юун гэжэ айлдааб!" Зайн, энхэ амгалан хуухаг гэхэ гээ. Соодой лама баһа нигэжэ асуугаа: "Энэ: "Хамаг зөөриез туужа үгөөд, харша хүрээдэ боожо үхэхэ гэнэгүй гү?" Тэрэ баян ехээр гайхаад, юушье хүлээгүй гэрһээ гараа ха. 1929 ондо Аранзайн Сэдэниие кулак болгоод, хамаг зөөриен хуу туужа абаашаад, гүрэндэ тушаагаа. Сэдэн үбгэн зөөриез хуу алдаад, тэрэ хүннүүдэ газараа боожо үхэхэн гэдэг. Манай Элхэн нютагта тэрэнэй гуша басаганиинь Бадмаева Маина Мажигцыреновна ажаһуудаг. Үндэр ламын хэлээшэ тон зүб, үнэхөөрөө үбгэ баабаймнай тингэжэ һаһа бараһан юм гэжэ хэлээ һэн.

Баһа иимэ хөөрөө дуулаа һэм. Нэгэ ноён тэрэ гэгээнһээ гү, али ондоо гэгээнһээ гү, иигэжэ асуугаа гэхэ: "Манай эндэ Шалшын гэгээн гэдэг Соодойн Сэдэн лама бии юм, тэрэмнай хэр юумэ мэдэдэг лама бэ?" гэхэдэнь, тэрэн хууриһаа харайжа бодоод: "Иихэдэ юу хэлэнэ гэшэбэ, тэрэнэй 9 дугаар гэгээн юм, би оройдоо 3 дугаар гэгээн гэшээ гэхэн ха. Эгээ ехэ гэгээн хадаа 12 дугаарай зэргэтэй байдаг юм гэдэг. Тэрэ ноён газараа гараад, иихэдэ бидэһини юунышье мэдэхгүй һохор зон байнабди даа гэжэ хэлээ гэхэ. Холын гэгээнһээ ойрын хубараг дээрэ гэжэ онһон үгэ дэмы хэлэгдэггүй байһаниинь эли. Газатнай мори уяха гадаһанышье байхагүй саг ерэхэ гэхэн юм. 1930 ондо коммуна эмхидхээд, зөөри хуу олоной болоод, гэрнүүдыень зөөжэ асараад, дойбод шэнгээр баряад, газар харша хорёо гэхэ мэтэ юумэн үгы байгаа. Гансал гэрэй шэгшэгһээ мори дүнгэдэг байгаа. Ой соо хуугаад, түлхэ түлээгүй байхадаа, хэды энеэдэгтэй байха юм ааб гэжэ энеэдэг байһан гэдэг. Ногоон зоно болгоод, түлээ Далсаһаа, Майскаһаа зөөдэг сагымнай хэлэһэн байгаа ёһотой. Хуули урилха, саг хубилха тухай олон юумэ хэлэһэн гэдэг. Тэрэ

мүнөө мэдэхэ хүнүүд үгы болоо.

Энэхдэгээр аяншалжа ябахадань иимэ юумэнүүд ушаралдааг байһан гэлсэдэг. Нэгэтэ хүнэй алхаад гаража шадахагүй үргэн, оймохоор бэшэ гүнзэгы горхондо хүржэ ерээ гэхэ. Нүхэдтөө бүһэдөө шулуу уяад, нүгөө эрьедэ шэдэгты гэхэдэнь, саада эрьедэ шулуутай бүһэнүүдэй буухада, өөһэдөө зүндөө саада эрьедэ хүнүүд гараад байһан гэдэг. Баһа мяхашанай гэртэ ороходонь, тэдэнь хараад, хутагануудаа хурсадхажа эхилээ ха. Тиихэдэнь Соодой лама аман соогоо тарни уншахадань, тэдэнь һажа һажаһаар хурхиралдаа унтаншоо гэхэ. Тиигэхэлээрнэ тэдэнэр газашаа гараад, саашаа ябаа.

Энэхдэг орондо ехэ шанга тарниин уншалгатай санхасмаанар гэжэ хүнүүд бии гэдэг. Нэгэтэ Соодой ламын нүхэдөөрөө хээрэ хоножо байхадань, нэгэ санхасмаан тэдэндэ аюул тохёолдуулхын тула, ехэ уншалга хэжэ аянга захин буулгажа эхилээ. Үндэр лама ингэхыень мэдээд, хүннүүд унтангүй уншалга хэжэ, өөрын гэр дээрэ аадар мүндрэ аянга буулгаһан юм гэнэ. Өөрын отог дээрэ аянга буугаагүй. Үглөөгүүр отогын тойроод гушаад метрһээ обоо собоо мүлһэн байгаа. хаатаашыгүи тэрэ санхасмаан хүржэ эрээд, танай дунда йогоозор хүн бии гү, гэжэ асуухадань, Үндэр ламые заажа үгэхэн юм гэдэг. "Заахан хүбүүмни залинда дайруулаад байһа гэхэдэнь, заһабарини уншалга хэжэ, хойто жэлдэ хүбүүтэй болохош гээд, харгыда ямарышье зон ябаха, тэдэндэ хоро аюул хүргэхээ болн гэжэ тангаригыень абаад, табиһан юм гэлсэдэг.

Манай Бархан нютагай залуу айл, үри хүүгэдые хүлээгээд, абарал айлдахуулхаяа ламада ерээ ха. Хэрэгээ хэлээд мүргэжэ байхадань, тулуурраа абаад: "Үхибүүтэй болохо гүт, али үгы гү гээд, - үбгэ һамган хоёрые нэгэ нэгэ һабаадажа орхёо гэхэ. Хүбүүтэй болохобди, болохобди гэлдээд мүргэжэ байхадань, зай ябагты, хэрэгтэй бүтэхэ гэхэн байгаа. Хойто жэлын тэрэ айлдхыи хүбүүтэй болоһон гэхэ. Ямар нэгэн улаатаанаар һаатаһан үгын һүлдэе заһажа үгөө гээшэ. Хүндэ ямбада дурагүй һэн тула баян айлнуудта балай буудагүй байһан. Баян-Голоор ябахадань баяшуул манайда бууты гэжэ урихадань тэдэндэ ошонгүй, эгээ үгытэй, олон үхибүүдтэй айлда, Домноотой Малаасгайда ошожо бууһан гэдэг. Энэ айлд үгытэй хадаа ламые хүндэлхэ аарсаһаа бэшэ эдеэгүй байхадань, багашуулаарнь наадажа байжа, аарсаһаань хүлэртэрөө уугаад, халимдар дээрэ нойрсоод ябаһан юм гэхэ. Тиигэжэ ороһон айлнуудын хожомын ходо һайн, энхэ амгалан, үнэр баян ажаһуудаг юм гэлсэдэг.

Гаргын-Адагта байхадань морииниинь алдуураад ябаһан байгаа. Газарһаа гэртээ ороһоор хубарагуудтаа, мэнэ байтар мориные унаад, мориёо асархаяа ошогты, Хүнтэйн баруун бээдэ бэлшэжэ ябана, Аргата голые гараагүидэнь асаратты гээ гэхэ.

Хубарагууд аяар тэндэ ябаһан мориные хайлан гээд харана гэшээб гэжэ гайхалдаа, хоёр хүбүүд мориные зайдар унаад, гүйлгээд гүйлгээдһөөр Аргатын эрьедэ хүржэ баряад, гэдэргээ бусаһан юм гэхэ. Нэгэтэ Буянта дүүдэ эрээд байхадань, ехэ залинта аадар ороо. Буянта хоёр хүбүүдэ малаа асаратты гэжэ эльгээһэн байгаа. Нэгэ хэды болоод

Үндэр лама ехэ сулалтай орожо эрээд, яахадань хүбүүдэ иимэ шанга аадар соо ябуулаабын. Хүбүүд дээршн аянга буухаяа ябаһыень, хажуушань болгожо, мал дээрэ буулгааб гэжэ хэлээ. Хүбүүдтээ ород хургуули үзүүлэ, хожом хэрэгтэй байха, мал зөөриез үсөөн болго гэжэ хэлэдэг байгаа гэлсэдэг. Дүүнь үгыень балай дуулангүй, малай хойноһоо ябаһаар байтарнь, 30-аад оноор кулак болоод, зөөриен хамжа абаашаһан юм.

71 наһандаа хүндөөр үбшэлжэ, Харганын дасандахи гэртээ ерэхэн байгаа. Тагаал болоходонни дуган соо табярайгты, долоон хоног соо дуган руу орохогүйт гэжэ захиһан байгаа. Шарилыни Хаалгын гэлэһнээ бэшэ лама барихагүй гэхэн юм. Хаалгын гэлэн гэшээ Хаалга эсэги Огидхиин Кундрат гэшын хүбүүн байһан, тэрэ үедэ үбгэрһэн, 80 гаран наһатай ябаа.

Айлнуудһаа бусалгадаагүй яһануудыг суглуулаад, бусалгажа шүлэ гаргаад, зондо уулгахат гэхэн байгаа.

Тагаал болохолоорнь дуган соо абаашажа табиһан байгаа. Гурба хоноод байхадань, ахалагша ламанар үхэхэн хүниие 7 хоног соо хүлээжэ гэжэ юу байха юм гэлдээд, дуганай үүдэ нээжэ ороходонь, шарилынь 7-той бага хирэ болотороо хороод байгаа. Хэрбээ 7 хоног хүлээһэн байгаа хаань, гунатай бага зэргэ болохо байгаа гэдэг. 300 жэлэй саана Лаосто нэгэ ехэ гэгээн лама тагаал болоод, 7 хоног соо хүдэ харагдангүй байхадаа, гунатай хүбүүн зэргэ болоод байхадань, тусхай нарин аргаар бөөны заһажа шэрээд, бурхан болгожо хуулаһан юм гэжэ "Эхо планетты" журнал соо бэшээтэй байгаа һэн. Соодойн гэгээн магад тиймэшье түрэлэй хубилгаан байжа болоо ёһотой.

Соодойн ламада зориужа субарга Элхэн нютагай урда Хүнтэйн хойто боорид, түрэхэн тоонтодонь дүтэ табиһан юм. Хүдөөлгэндэ бүхы Баргажан голы хүзгтэн тон олоор сугларһан, Харганаһаа Элхэн хүрэтэр арба гаран километр зайтай. Түрүүшын зоний субаргын хажууда хүрэхэдэ, һүүлшын зон шөө моридоо моридоогүй байһан гэдэг. Арба гаран километр зайда заһаргүй морин тэргэтэй зонууд хубарилдаад ябаһан байгаа.

БЭРХЭДЭЭ АСАРЫН
БЭЭГШЭ НЭНГЭЛДЭР
ТУХАЙ ТҮҮХЭ

Соодой баатарай ехэ Зүүхэй юм. Зүүхэй 4 хүбүүтэй. һамганиинь Баяндай эсэги басаган ехэ удаган байгаа. Хуагшанай басаган Төөбин гэжэ нэрлэдэг байһан юм. Хоёр хүбүүниинь бөөнүүд, хоёр хүбүүдын баатарууд байһан гэхэ. Тэнгэриһээ заяагдаһан Тэхэ Мунхи хоёр, Үлгэнһөө заяагдаһан Үлюухэй Горьё хоёр гэжэ алдартай байһан. Манай элинсэг, үбгэ, эсэгэнэр далайн саана аха дүүдэ айлшахадаа, харгын хоёр тээ ургажа байһан хургааг шэнэһэнүүдые итгалжа эршээд, зангидажа орхихон модод ургажа байдаг юм гэлсэдэг байгаа. Тэдэниие тийгэжэ Зүүхэй хүбүүд зангидадаг байһан гэдэг.

Нэгэтэ баяндайшууд ехэ найр наадан, архидалга болоһон гэхэ. Хоёр баатар хүбүүдын нагасануудайнгаа найрга ошоһон байгаа. Найр дээрэ барилдаан, уридаан, хур харбалга гэхэ мэтэ нааданууд болоһон байгаа.

Баяндайшууд ашажа бүхэ гэжэ баатар хүбүүн бии байгаа. Зүүхэй хүбүүд ашажа бүхэтэй барилдажа наадажа байһаар ойлгомторгүйгөөр гарнуудын хоёр тээшн татахадаа, үе мүсэлһөөн булгартар, мяхыень таһара татаһан байгаа. Ашажа бүхэ мэдээгээ алдажа унаад, үхэхэн амидыень мэдээгээ хуу мэн хэбтэжэ байгаа. Хоёр хүбүүд хүниие алабади гэжэ айгаа, түрэн гүйлгэжэ гэртээ хүржэ эрхэн гэдэг. Эхэн юунэй болоһы мэдээд, таанар тэрлэгтэй гэхэдэнь, хүбүүд нэгэ нэгэ буханууды барижа унаад, ой руу ошоһон байгаа. Уданшьегүй баяндайшуу гүйлгэжэ гэжэ гэгээн эрээд: "Хүбүүдтэй баатарай алаа! Үтэр түргэн тэрэ хүбүүдэ гаргагты!" гэжэ байжа ханхарагдахадань. Зүүхэй үбгэн гэрһээ гараад: "Хүбүүдтэй эрээдүи байһа хаанань ябаһыень мэдэнгүйбди" гэхэ ха. "Бидэ оно шуһадаагүй ябахгүйбди" гэжэ ханхарадаа. Тиихэдэнь Зүүхэй үбгэн: "Нимэ болоо хадань, хурайхал харбагты!" гээд гараа үргэхэдэнь, хадамуудын сожоһы татагүйгөөр харбажа унагаагаад, гүйлгэжэ арилһан гэдэг. Төөбин һамганиинь нүхэрһингөө алуулда хэбтэхы хараад, хойноһоон гүйлгэжэ ошоо. Баяндай баатарай таһарһан мяхануудынь холбожо оёод, үснүүдыень байраһан оруулаад, сүүдхэ соо болоод байхадань, Ашажа бүхэ хорд байса амилаад, яагаа удаан унтаба гэшнэбиб гээд бодожо хууһан гэдэг. Бөөн ямарышьегүй элүү болоод байгаа.

"Би таанай баатарыетнай амидаруула гэшээб, таанар минин нүхэрһе амидаруулагты!" - гэхэн эриэтэ табта. Баяндайшууд үхэхэниие амидаруула эрдэмтэй боо үгы байгаа. "Эгшэ, хайрлыг, эриһэн юумыетнай үгэхэбди" гэжэ мүргэжэ байхадань, гурбан бэрхы эриһэн юм гэхэ:

1. Түгэд зэмсэгтэй унаха морин
2. Хүсэд тодохон тогоон
3. Хадамад гараагүй аад, үхибүүдтэй болохо залуу басаган

Түрүүшын хоёр бэрхы бэлхэнээр дүүртээ. Жэрмэһэн басага удаан соо бэдэржэ арай гэжэ олоһон гэдэг. Төөбин удаан энэ гурбана абаад гэртээ бусаһан гэхэ. Тэрэ басаганһаа гараһан хүбүү "Бэрхэдэ асарһан Бээгшэ нэнгэлдэр гэжэ нэрэтэй болоһон. Бээгшэ нэнгэлдэр ехэнь олон бэлэ, хүбүүдын шуран бэрхэнүүд юм. Баргажан нютагта Бээгшэ нэнгэлдэрэй үрэ саданууд хадаа Баргажанай һүүлшын тайшаа Соотин Ринчин, тэрэнэй үхибүүд, Ангаатин Ламажабан (Чимитцыреновтэй) болоно.

О. БУХАЕВ, ажалай ба дайны ветеран.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Соодой лама.

ҮРЭЭЛЭЙ НАЙХАН ҮГЭНҮҮДЭЭР ЭХИЛБЭ

СООДОЙ-ЛАМЫН МҮНЦЭЛХӨӨР 150 ЖЭЛЭЙ ОЙДО зорюулагдаһан эрдэмэй-практическа конференци үндэһэтэнэй сангай ехэ зал соо боложо үнгэрбэ.

Тус конференциин хүдэлмэриие философийн эрдэмэй доктор И.С. Урбанова хүтэлбэрилөө. Тэрэ гэгээн хотогто Далай-ламын Россид байдаг түлөөлөгшэ Тинлэй багшада үгэ үгэбэ.

Тинлэй багша буряад арадай хүбүүн - бурханай шажанай агууехэ гүн бисалгагша шэдтэ йогоозор Нагарджунын хубилгаан гэжэ тодорһон Соодой-ламын түрһөөр 150 жэлэй ой хадаа бүгэдэ буряадуудай һайндэр боложо байна, болохыёе ёһотой гэжэ хэлэбэ. Соодой-ламын түрһэн Хурамхаанай аймаг тухай ганса Буряад орондо бэшэ, харин монгол угсаатанай ажаһуудаг бүхы нютагуудта, Түбэд орондо һайн мэдэдэг юм гээд тэрэ онсолбо. Үгэ хэлэлгээ амгалан тайбан байдалай, Соодой-ламын үри һаһаанарай, Баргажан голдо, мүн Буряад орондо иимэ гэгээн ухаатай хүнэй ерээдүйдэ түрэхын ном судар уншажа, абарал буулгаа.

Баргажанай дасанай шэрээтэ Еши-Нима лама Соодой-ламын мүнцэлхөөр 150

жэлэй ойдо зорюулагдаһан эрдэмэй-практическа конференци бэлдэлдэ эдбхитэйгээр хабаадаһаад тухай үрээлэй һайн найхан үгэнүүдые хэлэбэ.

Удаань Соодой-ламын ойрын аша басаган Бальжима Новикова-Аюшина, эрдэмэй түбэй эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ Г.Н. Очирова, түүхын эрдэмэй кандидат Б.Д. Дашибалов, философийн эрдэмэй доктор И.С. Урбанова, эрдэмтэн Ж.С. Сажинов, Т.М. Маланова, Л.А. Гармаева, Буряадай арадай конгрессэй советэй түрүүлэгшэ Е.М. Егоров, Хурамхаанай районой ооһэдэн хүтэлбэрийн гулаагай орлогшо Б.К. Бородин, Улаан-Удын дунда хургуулийн директор В.Ц. Ринчино болон бусад үгэ хэлэһэн байна.

Соодой-ламын мүнцэлхөөр 150 жэлэй ойдо зорюулагдаһан хэмжээ ябуулганууд ноябрийн 7-8-най үдэрнүүдтэ Хурамхаанда үнгэргэгдэхэ юм. Тэрэ һайндэрэй хэмжээ ябуулгануудта Тинлэй багша ошожо хабаадажа байна.

Степан ОЧИРОВ.

НАТАЙШУУЛАЙ Уласхоорондын үдэр мүнөө жэлдэ Захааминай аймагта ехэл эмхидхэл муутайгаар үнгэрөө. Эмхи зургаануудай болон предприятинуудай нэгэ хэдыхэнийн ажалтай ажал хэдэг нэмбибди! Түсэб дүүргэхэ гээд лэ бүхы хүсөө үдэлэн хүдэлхэш. Ажал гэшэ оньхожоруулагдаагүй, булта гарай. Пенсидэ гарааар үнэхэнэйб. Арга шадалтай наа, гэр тойроноо баряад, огородуулаад, гар хула хэзээдэшье хуухагүй нэм. Аанаан байгаад лэ, хүсэ шадал байхагүй, залуудаа хүндэ

ҮЛЭН ГЭДЭНЭНДЭ ҮГЭ ШЭЛЭХЭГҮЙШ...

Адаа ото ябаһанай хойшолон - бөм хулаараа, зүрхэ худал хадгал, толгой үблэдэг, яһан яһадаг болоо. Нэгэ багахан шэнээн амаршалгын саарһашье эльгээгээ наань, баяртай, хэдэ дүүрэн үлэхэ нэм. Бэлэгэй бага ехээрнэ илгадаггүйб. Минии наһан минтэ үнгэрөөгүй, намайе үшөө мартаагүй гэжэ ажаада урматый ха юм", - гэжэ 68-тай В.И. Пашина ехэ гомдолтойгоор хэлэ нэн.

Эдэ болон бусад бага ехэ гомдолнууд суглара сугларһаар, үрлээ халххаа байһан голой уһандал болоо ха. Тийгээдшье пенсионернууд 2-3 нара соо пенсидэ абанагүй. Мүнүгүй болоһон үдүүлэй уур суһал дэлбэржэ, тэсбэринь наааа гэхэ юм гү - октябриин 8-най үдэр аймагай захиргаанай байшанда пенсионернууд, олон хүүгэдтэй ганса бэе эхэнэрнүүд сугларжа, пенсидэ, пособи хэзээ үгтэхэб гэһэн асуудалаар шаг шууаа татажа, аймагай Советэй хэдхэн депутатнууд нэгэ хэды сагай туршада энэ сугларһан зоной асуудалнуудта арга шадалаараа харюунуудые үргэн байгаа.

Мүнөөр ехэ ядалдаһан, тэдхэмжэ, туһаламжа муутай хүнүүдтэ 100 мянган түхэригэй талон эдэе хоолой зүйлнүүдые абаһыень үргэн байгаа. Тээд нимэ талонноор пенсионернуудые эдэе хоолой зүйлнүүдээр хангаха дуратайнууд олодоогүй, гансал 2-дохи гастронормой директор А.С. Ким зүбшөөлөө үгэжэ, тус гастронормой болон тэрэнэй филиалнуудта талонноор эдэе хоолой зүйлнүүдые абаха арга бии болоһон юм. Тээд энээндэ баярлаһан зон төн үсөөн байгаа. Юундэб гэхэдэ, магазинда худалдагдадаг продуктууд наашье наа үнэ сэнгээрээ дэлгүүрэйхидэ орходоо дээгүүр бишуу. Пенсионернуудтэ талоннуудай үгтэхэ болоходо, тэдхэмжэ абадаг эхэнэрнүүд яаха болоноб? "Тэдхэмжэ абадаг хүнүүдтэ талоннуудые үгэхэ аргагүйбди", - гэжэ социальна талаар зониние хамгаалгын талыг дааһа Б.Б. Цыренов сугларһадаг хэлһэн байһа. Тийгээжэ энэ сугларһадаг уур суһалаа гаргаад лэ, ямаршье үрэ дүнгүйгоор гэр гэртээ тараха баатай болоо нэн.

Социальна байдалай бүри шахардуу боложо байһан энэ үедэ Буряад Республикын социальна хамгаалгын министр С.Г.Ефимов ерөөб гэхэн һураг аймаг дотор таража, министрэй болохо үүрэгтэй тухай шотагай радиогоор урид соносхогдоһон байгаа. Аймагай захиргаанай байшан соо шаг шууанай болоһон хойто үдэр, үдэшын 5 сагта Закаменскийн соёлой байшанда хүнүүдэй суглархада, Баян-Гол хууринай хүүгэдэй интернат байшанда олоһон министр наал наашаа гэрэбэ гэжэ дуудлаа, хэлэхэ гэхэн юмээе бултыень хэлэхэ ханаатай, уур суһалтай ерөөн хүнүүдэй түрүүшын "сохилтые" шотагай захиргаанай хүдэлмэрилэгшэд бэе дээрээ даажа абаба. Захааминай аймагай пенсионернуудэй Президентэ болон Арадай Хуралда хандан хандалга түрүүшээр ушлагадажа, Захааминай аймагта Пенсисинэ жасын түдөөлөгшэ В.Цырендоржиев, хүүдэнэ 2-дохи гастронормой директор А.С. Ким шотод тогтоһон байдал тухай хэлэхэ, дуудлаха хэдэгэ гаргабашье, үрөөр тэдэнэр хараал шэрээлэй үгэнүүдээр утгадһан байгаа. Хүүдэнэ одоошье министрэй хүрээжэ ерэхэдэ, халхинай шотодажада хүжэрдэг түймэр мэтээр энэ шууан бүришье үрэхэдэ, министрэй хэлһэн үгэнүүд энэ дуудлаашьегүй, сугларһан зон дуулахаашье гэжэ оролдоогүй. Гэбэшье 3 час шахуу соо үргэлжэлһэн энэ уулзалга ямаршье асуудал шийдхээгүй, үр талын хүнүүд бэе бэе ойлгоогүй. Үлэн гэдэһэндэ үгэ хэлэхэгүйш гэдэгтэл, хүнүүд наһанаа хэлэжэ наанаага амарһан гэр гэртээ хоһон тараад нэн. Хилээмн, саахар, тоһон юундэ үгэ гэжэ үлэн үхибүүдтэ ямар үгэнүүдээр тэдэнэр ойлгуулхаб? Хоһон үгөөр гэдэһээ сэдхаахагүйш. Хэзээ пенсидэ, тэдхэмжын үгэн саг болзортгоо үгтэдэг боложо, хэзээ зоной байдал дүнижорхоб?

Н.ГАРМАЕВА.

Номой бишыхан шэнжэлэл

"ЭЖЫДЭЭ БЭЛЭГ"

ҮНИНЭЙ шүлэгшэн Дулгар Доржиева ээлжээтэ номоо "Эжыдээ бэлэг" гэжэ нэрлэһэн байна. Энэнь өөрын удхатай гэжэ ханагдана. Дайнай эхин жэлнүүдэй

нэгэндэ одхон басагатай түрөөд, хүүгэнэйнгээ хоёр үендөө хүрээжэ ябахада, хүрһэтэ дэлхэйгээ орхижо мордохон гэхэ. Эгэшэнүүдэйнгээ харууһан

доро хүлөө шоройдожо, хүн болоһон Дулгар эжыгээ наһан соогоо ото үгылжэ ябана. Номдонь нэрэ дулгоһон шүлэгийн энэ дууһыень буулгаха хүсэл түрэнэ:

Эжымни намайга ямараар ябахыем хүсэжэ,
Дайн сэрэг соогоур түрэн байгааби даа.
Хөөрлэдэжэ үрдингүйгөөр, хоёртойдом
орхижо,
Дайдадам найдаад, даншые эртүүр мордоолши даа.
Шаналжа хуухадаа, үлүү болохогүйгөө
мэдэжэ,
Шадал соогоо шамдаа үтэнүүдээр бэлэг
гүрэнэб.
Эдэлжэ ябаһан шэнэ түрэлэйш замые
хүнгэдхэхөө,
Эльгэнэй хадаг гүрэлөө мүнүүдээр үргэнэб.
Зорюута бэшэ, ажабайдалай олон үнгэ танихаа
Ажамидаралай буянта замһаа хадууржаш
болооб.
Зосоомни хүлгөөтэй, зохид жаргалай хүнжэл
дэлгэхээ
Альган соогоо шинингээ орхиһон хэшэгые
тэнгэрэнэб.
Худал үгые тэсэжэ ядаад, нэгэтэ бэшэ

гансаардажа,
Хээрын хүгжэм соо абарал хүлээжэ хэды
зобообиб?
Хумхиин тооһоной ами бэдэржэ олоогүйдөө
голхоржо,
Хэлтэгы туяагай гэрэлдэ юундэ үни
зогсообиб?
Хонолгошье үгы болоод ябаха ушар
Хэлэшгүй оло хүл дээрэм үглөө утгуулаа.
Хонгор сэдхэхдэм ургаһан сагаан сэгсэг
Хэрээгы шэрүүнээр нэгэтэ бэшэг таһалуулаа.
Эжымни, ямараар ябахыем хүсэжэ,
Эдлин дэлхэйдэ түрөөбшн даа,
Үбгэд хүтшэдтэ: "Шинии басагам" гэхэдэ,
Эшэжэ, нюураа нэгэтэш нюутаагүйлби.
Үглөө бүхэнэй улаан наранда баярлажа.
Өөрөө эжы ябаһан үйлэдөө жаргалтайб.
Шинингээ буянгаар наһанайнгаа
табисуурые
Шүлэгэй мүнүүдээр тахалха ажалтайб.

Гансаханшье энэ шүлгөө хабтаһалаад, ном болгожо гаргаа наа, эхэдээ поэти эрхим хүшөө бодхоох хэн. Гол удхынгаа талаар маша хайн шүлэг гэжэ баталха байна.

Энэ ном соо дүн хамта 71 шүлэг оруулагдаа. Номой түрүүшын хахадые хүүгэдтэ зориулһан шүлэгүүд эзэлнэ. Урдань Дулгар Доржиева хүүгэдтэ зориулһан шүлэгүүдые балай бэшэдэггүй хэн. Тиймһээ энэ темэ поэти зохёохы ажалда шэнэ зүйл гэжэ харагдаха ёһотой болоо. Хүүгэдтэ зориулһан хубинь "Эжын хайндэр" гэхэн шүлэгөөр эхилнэ. Эжын хайндэрые үхибүүнэй нүдөөр хаража, тэрэнэйнгээ ажалые хүнгэдхэхэ тухай мэхэгүйхэн юрын үгэнүүдээр бэшэнэ. Юрэнхы дээрэнэ хэлэхэдэ, хүүгэдтэ зориулһан шүлэгүүдынь барандаа иимэрхүүгээр бэшээтэй. Ута унжагай үгэнүүд, нургаал хэлэжэ, "магнай мунсадаһан" зүйлнүүд байхагүй. Жэшэнь, "Хабарые асарааб" гэхэн шүлэгийн анхарагты:

Хабарые үни дуудахадамни,
Харайжа ерээ.
Эсээд унтажа хэбтэһэнээ,
Гэнтэ һэрээ.
Улаан наранай элшые
Урматый сасаа.
Дуудаһандамни баярлаад,
Дулаа асараа.
Дулгар Доржиева наран тухай шүлэглэхэ угаа дуратай. Түрүүшын ном соо наран тухай, алтан шара элшэ туяа тухай шүлэгүүд бии. Мүнөө энэ ном соонь "Шанха дээрэмни наран" гэхэн үгэнүүдээр эхилһэн нэрэгүй шүлэг бии. Энэниинь баһал бултыень буулгахаар:

Шанха дээрэмни наран
Шара торгоор сасарһандал.
Алтынь бээдэ шэнгээжэ,
Аялга дуундаа нэмэрлэнэб.
"Наран эрдэни найжал" гэн,
Наһанай домгоые түрээрэнэб,
Байгаалин сэлмэг

шэнжэлээ
Баярай туяа суглуулнаб.

Досоогоо нарые утгуулжа,
Дулаанһаа харгана

сэдхэлни.
Долон үнгэтэ холоңго
Дуунайм хубшэргэй татанги.
Элшынь ашаар амидардаг
аад,
"Эзэншнби!" гэхээ эшэнгиб.
Найдалаа нэрэтэйнэ
нишлүүлжэрхөөд,
Нарандаа дулаагаа

сүршэнэб.
Энэ гүн ехэ удха шэнгээһэн
баһал хайн шүлэг даа.
"Түрэн тоонтоёо магтан
дуулана гү ("Хилгана"), "Би
Хилганын басаганби"),
эсэгынгээ дурасхаалда
зориулан шүлэглэнэ гү,
Агваан Доржиевай хуби заяан
тухай домоглоно гү - алишье
шүлэгийн алаг зүрхэндэ дулаа
үгэнэ.

Үшөө нэгэ тэмдэглэхэ зүйл
гэхэдэ, энэ ном соонь
"Газарай хүйһэн" гэжэ поэмэ
багтанхай. Долоон бадаһаа
бүридэһэн энэ поэмэ тон ехэ
философско удхатай зохёол
болоо.

Ээ-ээ-ээ... Эхэ газарни!
Эльгэн тоонтомни,
Эдэлээд суураан, ээлэ
татана.
Эрьен унажа, эсмысмин
оогни
Эзэлээд зүрхыем, бэем
атагад гэнэ.
Гансашье бэемни атагад гэнэ
бэшэ.

Гэххэһэн газарни
хэлбэлзэнэ сүмэрхөөр.
"Газарни сүмэрхэгүй
хүйһэтэй!" гэжэ
Гэгээн номнолой нургаал
дабтанам омогоор.
Иигэжэ досоозалд гүүлэмэ
үгэнүүдээр поэмын эхилхэдэ,
ХХ зуунай үлүүлшын жэлнүүдтэ
оршожо байһан түби дэлхэйн
түмэн шухала асуудалнууд
ханагдаадхиха юм.

Энэ поэмэ соо ялас гэмэ
образууд олон. Жэшээ болгон,
эндэ дүрбэн мур харуулхам:

Хүнэй түрэхэдэ хүйһыень
хүндөөд,
Буусадаа буладаг
утсаатанаймнай заншал.
Хүрһэтэ дэлхэйтээ амияа

нэгдэхэдэ,
Буянгаа нэмээхэ гэхэн
номнол.

Дэлхэй дээрэ галые галаар
угтажа, хөрбоһо үүсхэжэ,
хөморро арьбадхажэ байбал,
барандаа тамын зоболон
эдлэхэбди гэжэ автор
поэтическэ үгөөрөө хануулна.
Гэхэ зуура этигэл найдалаар
билтарһан мүнүүдээр автор
зохёолоо түгэсхэнэ:

Хүнэй дурһаа сээглэхэ
заяатай,
Хүрһэтэ газарнай, этигэ
бидэндэ
Хүйһыеш гамнажа ябаха
захяатай
Хүүгэдшн тэгүүлэбди
гэрлэхэ хүсэлдөө.
Сэнхирхэн аласые тэбэриһэн
үндэртэй
Сэдхэлни сугтаа дуугаа
бэдэрнэ.
Хүлгөөтэй дэлхэйдэ
үглөөнэй нарантай
Хүсэлөө нэгдэн зүрхэмни
сохилно.

Дулгар Доржиевагай уран
шадабари номһоо номдо
ургажа ябаа. Уран
сасуулбари, хүлээгдээгүй
метафора шүлэгүүд соонь
элбэг. Жэшэнь, "Намарай
зураг" гэхэн шүлэг соонь иимэ
мүнүүд байна:

Дулааниие намнаһан,
Хуулиин хани халхин
Уйла уйлаһаар
Уйһан оршоншье уйдуулна.
Гуниг түрүүлһэн
Гуулин шара намар
Ялара яларһаар
Ялада орожо хубирна.
Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, буян
үйлэдэгшэдэй туһаламжаар
гаргуулһан "Эжыдээ бэлэг"
гэхэн ном Дулгар
Доржиевагай уран бэлигэй
ялас гэмэ гэршэ боложо үгөө.
Би өөрын мэдэхэ хуули
засагтай наа, энэ номой
авторта Буряад Республикын
Гүрэнэй шан олгохо нэм.
Гэбэшье энэ хэлэгшэмни
мини дурадхал гэжэ
тоологдуужан!

Ц.ДОНДОГОЙ,
Буряад Республикын
арадай поэт.

Дэлхэйн хониной дээжэлээ

УНТААНА ХУЛГАЙШАН

Малайзийн ниислэл хото шадарай нэгэ алба хаагша үглөөгүүр ажалдаа ерэхэдэ, түмэр сейфын хажууда ханаа амарханаар унтажа хууһан хүниие харажархөөд, дохёо үгөө юм аабза.

Һүниндөө сонхын решётко тайраад ороһон 22 наһатай эрэ хүн байба. Хулгайшан түрүүшээр яһала мэргэжэнгээр аашалжа байтараа, эсэхэнээ мэдээд, сейфын хажууда халта амархала хууһан аад... унташоо. Ажалай үдэрэй эхилжэ, полицинхидэй ерээжэ хэриуэлтэр унтаа бишуу. Нэгэ хэды жэлдэ тэрэ харуул доро унтахань гээшэ ааб даа.

ӨӨРЫНГӨӨ ОЙН БАЯРТА

"Дэлхэйн эгээл үндэр наһатай оюутан гэжэшэ" гэжэ борыгоо нэрлэдэг Йозеф Якобс 100 наһатайнгаа ойдэ боргоо болзг бариба. Тэрэ кандидатай диссертаци

хамгаалба.

Германийн виноград ургуулагшын хубүүн 87 хүрэтэрөө эсэгынгээ замаар ябажа байтараа, гэнтэ эрдэмэй харгы шэлээ бишуу. 93-тайдаа тэрэ магистр болоһон байна.

ГАРЗАНЬ

ХАРЮУЛАГДАШАГҮЙ

Граждан авиацийн дипломтой 23 наһатай Ализа Миллер ЮАР-наа Израил ерөөб. Дайшалхы машинтануудые жолоодохо хүсэлтэй энэ ерһыень BBC тэрэниие абаагүй. Ализа тийхэдэнь сүүдэт гомдол баряад, шүүбэ ха. Тийгээшье наань, лётчигуудые бэлдэлгэ гүрэндэ нилээд гарзатай, эхэнэрнүүдэй сэрэгэй албанай болзорой богони дээрһэнэ гарзала харюулжа шадахагүйт гэжэ Израилин обороний министерство Ализада ойлгуулаа. Тиймһөөн Ализа ябаган сэрэгтэ алба гаража эхилээ.

Хүгжэмэй колледжын оюутад.
Ц.ЦЫРЕНЖАПОВАЙ фото.

МУНХАГЫЕ ГИЙГҮҮЛЖЭ, МУУХАЙЕ АРЮУДХАЖА...

Эмшэ лама, Сартуул-Гэгээтэйн дасанай шэрээтэ, Россин Федерацийн Уран зохёолшодой холбооной гэгшүүн Матвей Рабданович Чойбоновой "Мүнхэ аршаанай мүнхэн дуһалнууд" гэхэн шэнэ номтой танилсалга хаяхан - үнгэрэгшэ гарагай 6-да болоо. А. М. Горькийн нэрэмжэтэ Үндэһэтэнэй номой сангай хуралдаанай ехэ танхим соо багтахыса зон суглараа. Засаг түрүн хүтэлбэрийн түлөөлэгшэд, уран захёолшод, артистнууд, журналистнууд, багшанар, оюутад, энэ поэдэй шүлэгүүдтэ дуратай юрын уншагшад "Мүнхын аршаанай мүнхэн дуһалнуудта" хүртэхээс ерэхэн байна.

Буряадай номой хэблэлэй директор Н. Ю. Мадиев хуряангы үгэ хэлээд, уулзалгыг нээбэ. Нэн түрүүн Улаан-Удын педколледжын, БГУ-гай оюутад поэдые үнэн зүрхэнһөө амаршалан, дуугаа дуулаа, шэнэ номоонь шүлэгүүдые уншаа. Удаань хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор, профессор С. Ш. Чагдуров поэдэй шэнэ номдо үндэр сэгнэлтэ үгсэбэ. Буряадай засаг түрүн зүгһөө Р. Б. Гармаев дулахан үгэ хэлээд, амаршалгын бэшгэ барюулаа. Номой хэблэлэй ахаалгша редактор, Россин Федерацийн болон Буряад Республикын соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ В. Б. Намсарев, Буряадай Уран зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшын орлогшио Ю. И. Будаев, "Байгал" сэтгүүлэй ахамад редактор, Россин Федерацийн болон

Буряад Республикын Гүрэнэй шангай лауреат С. С. Цырендоржиев, Буряадай арадай поэт Д. З. Жалсараев, СССР-эй арадай артист Д. Ц. Дашиев, БГУ-гай буряад хэлэ бэшгэй факультетэй декан профессор С. Ж. Балданов, "Хараасгай" сэтгүүлэй ахамад редактор, Буряадай арадай уран зохёолшо Ц. А. Жимбиев, хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидат, БГУ-гай доцент Е. Е. Балданмаксарова, Удаан-Удын 19-дэхи хургуулийн буряад хэлэнэй багша Р. Г. Дашиева болон бусад нүхэд - дүн хамта 20 гаран хүн үгэ хэлэжэ, поэдэй шэнэ номдо эрхим сэгнэлтэ үгсэжэ, саашанхи ажалдань үндэр ехэ амжалтануудые хүсэбэ. Эдэһээ Улаан-Удэдэ ажаһуудаг нютагаархидай эблэлэй түрүүлэгшэ Д. Ю. Цыбикжапов олон нүхэдтэй хамта гаража, нютагайнгаа бэлгитэ ехэ хүбүүе амаршалан, үгэ хэлэжэ, бэлэг, сэлэг, баглаа сэсэг барюулан байна.

Эндэ онсолхо зүйлнүүд юун байгааг гэхэдэ, поэт, Буряад Республикын соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Д. Р. Доржиева үгэ хэлэхэ зуураа, Буряад ороной түрүүшын ёгзор багшанарай нэгэн, Нагарджунын хубилгаан гэжэ суурхалан Соодой ламын түрэхөөр 150 жэлэй ойн баярта хабаадалсагынь урижа, урилгын тусхай биледүүдые Данзан-Нима ламада (М. Р. Чойбоновто) барюулаад, "Эжидэ бэлэг" гэхэн өөрынгөө шэнэ ном бэлэглээ. Тиихэдэ хургуулида үзэгдэхөөр "Оюун түлхюүр", "Шэдитэ эрхи" гэхэн

номуудые найруулан бэшгэн А. Б. Намжилон амаршалгын үгэ хэлээд, шэнэ номоо бэлэглээ. Гэхэ зуура өөрөө англи хэлэнэй багша нэн хойноо Матвей Чойбоновтой дүрбэн муртэ шүлэгүүдые англи хэлэн дээрэ

оршуулжа туршаанаа олоной урда уншажа, авторынь болон тэндэ суглархан зоние баясулда.

М. Чойбоновтой шэнэ номые зүбшэн хэлсэлгэ-танилсалга үндэр хэмжээндэ үнгэрөө гэжэ тэмдэглэхэ шухала. Ээлжээтэ номтойнь танилсахаяа зоной олоороо сугларханда, үгэ хэлэһэн хүнүүдтэ поэт зүрхэнэйнгөө халуун баяр хүргэбэ.

Ороной тэнгэри, ороймнай сахюусад нэгэ хүнэй алыг дээрэ арбан тэгшэ бэлэг барюулжархидай байна. М. Р. Чойбонов гээшэмнай ойрон хууһан хүнэй уяртар уянгата хайханаар дуу дуулаха, хүгжэм наадаха, зураг зураха, уран дарха хэхэ гээд лэ тоолоо наа, үнэхөөрөө арбан янзын бэлгитэй хүн. Хүүлэй хэдэн жэл соо уянгаташы, ууган дэлхэйн урдаа ортошогүй олон таабариин гүн ухые дэлбэлхэн шүлэгүүдые бэшгэжэ уран бэлгитэ поэт боложо тодорбо. Гадна бүтүүе нэбтэ тааха, бүтүүе нэбтэ хараха - үсөөн хүндэ үгтэдэг нангин бэлгитэй. Хэды олон үбшэнтэдые аралһынь хэн тоолохоб?

Хамаг эдэ бэлэгүүдынь халташые захирангүй, эхэ зургаан зүйл хамаг амитанай түлөө бурхандаа мүргэжэ, буянаа арьбадхажа, мунхагые гийгүүлжэ, муулайе арьбадхажа, бүрин хүсэд, бүлэдөө бүтэн - бидэнтэйгээ олон-олон жэлдэ ябахынь М. Р. Чойбоновто хүсэл даа!..

Ц. ДОНДОГОЙ

"Ульгэр" театр 30-дахи сезоноо нээбэ

"БАЯСЧУУХАА ХҮСЭНТЭЙБЭД"

Театрай байшан соо шэнэ сезон эхилхэнэй тэмдэг эндэхи ажалшадань хүүсдэхэнэ эли бодо болобо. Театрай артистнар, уран шэмэглэгшэд ба бусад ажалшад өөр өөрынгөө ажал, хүүлшын бэлэдхэлэй туршалгануудые хэпэ. Зунай амаралтын үедэ уулзаагүй, хөөрэлдөөгүй хүнүүд шэнэ хониноо хубаалдана. Эндэ тэндэ шэмэглэлэй зүйлнүүд, шэрэ будагууд. Театрай хүшлэгийн саанахи байдал иймэл гэжэ ханагша нэмби.

Ноябриин 2-то хүүхэдэй "Ульгэр" театр 30-дахи театральна сезоноо нээгээ. Энэ ушартай дашарамдуулан, тус театрай директор Байр Николаевич Дышеновтай уулзажа, саашанхи хараа зорилгонууд тухайгаа хөөржэ үгэхынь гуйба.

- Байр Николаевич, 30-дахи театральна сезоноо нээһэн ушарартнай амаршалнабди. Энэ сезондоо танай театр хэр эрбэбэ?

- Хайн даа. Бидэ хахад хара шахуу бэлэдхэлэй ажал ябуулжа байнабди. Саг хүндэ салин түлэгдэнгүй гэжэ хэлээд яахамнайб. Бэлэдхэлтүхэй хэлээ наа иймэ байна. Театрайнгаа байшанай досоохыне яһала шэнэлээбди, хана хаягаа шэнээр шэрэжэ, угалза зургуудаар шэмэглэжэ, өөһэдэньгөө хүсөөр захибари хэжэ, шэнэ сезондоо бүхы дээрээ бэлэн дүтлөөбди гэхэдэ, буруу болохгүй. Хүүгэдэ зориулагдаһан "Шанс для попугая" гэхэн шэнэ жүжэг (режиссёр Т. Бадагаева) найруулжа, тэрэгээрээ шэнэ сезоноо нээһэн байнабди.

- Бэлэдхэлэйн ажалда бэрхшээлнүүд, шийдхэгдээгүй асуудалнууд дайралданаб?

- Бүхы бэрхшээлнүүднай яагаадшые эрьюулахэдэ мүнхэн дээрэ тулалдаада лэ байна. Энэһэнэ боложо, бүхы ханаһан юумээс бэлүүлжэ үрдэггүйбди. Хэхэ юумэн үшөөшье олон. Мүнөө сагта хүүгэдэ "Багуда" гэхэн атракцион бэлэдхэбди, үшөө компьютерна наадануудай автоматуудые ба аквариум табиха ханаатайбди. Байгаалин музей соо үлгэрэй маягтайгаар выставкэ үнгэргэхэ тухай хэлсээн баталагдаа лэн. Наадагдааг 10 гаран жүжэгүүднэ гадна шэнэ жүжэгүүдые репертуарта оруулхабди. Энэ ажалдамнай Эрхүүгэй мэдээжэ режиссёр В. Кокорин тулаха зүбшлөө үгөө лэн. Тиихэдэ манай нэгэ артисткаманай Санкт-Петербургын театральна дээдэ хургуулийн аспирантура дүүргэжэ байна. Тэрэмнай дипломно ажалаа (хүүгэдэ зориулагдаһан жүжэг) манайнгаа тайзан дээрэ табиха ханаатай, бидэшье тулаха хүсэлэнтэйбди.

- 1997 оной сентябриин 1-дэ танай театрай 30 жэлэй ойн баяр болохо. Энэнтэй дашарамдуулан юун бэлэдхэхэб?

- Тэрэ болотор үшөө саг байна. Тиигбэшье бидэ үннэй тэрэ ойгоо угтаха хэмжээ ябуулгануудые эхилээ нэмди. 1967 оной октябриин 15-да хүүхэдэй театр түрүүшынгээ зүжэг харуулан түүхэтэй.

Тэрээндэ зориулан бага наһандэрэй програм бэлэдхэхэ. Ухибүүд гээшэмнэ үхиүүд лэ ха юм даа. Зүжэг урда гуйдхэхэ, наадаха дур ямаршье үхибүүнэй досоо түрэдэг бээ. Тиймэхээс бидэ дээрэ хэлэгдэһи атракционууднаа гадна театрайнгаа урдахиталмай дээрэ хүүгэдэй нааданай хотохо бариха, мүн зүжэгэй ур телевизорээр мультфильм үлгэрнүүдые харуулхабди. Зунай амфитеатр бариха тухай архитекторнуудтэ хөөрэлдэхэдэмнай, тэрэнь бэлүүлэхэ арга байна гэжэ манийе найдуулна. Гэхэтэ хамта Улаан-Удэ хотой хүүгэдэй театральна тэмхидхэхэ тухай Россин Соёлой министрствэдэ мэдүүл оруулаа нэмди. Энэнь хажаугаар томошууд харуулаха үдэшин зүжэгүүд бэлэдхэхэбди.

- Энэ олон тус хүсэлнүүдээ бэлүүлхэдэ хэн туһалнаб?

- Соёлоймнай министр бага сага туһа хүргэдэг. Онд тээһээ туһа ороног. Өөһэдэньгөө хүсөөр лэ амидаргаяа бэлэдхэ баатай боло байнабди. Энэ талаар наһа Эрхүү, Ага тойрогээр ябай хотынгоо хүүгэдэй сээрлэг хургуулинуудаар зүжэгүүд харуулаха, үндэр сэгнэл хүртэһэн байна. Тиихэ зуу манай театрта буре жүжэгүүдые наадаха, бүр хэлээс хайн мэдэхэ оройдоо артистнар бии юм. Энэ дутагдалые усадахын ту Санкт-Петербургын театральна дээдэ хургуулида буряад хэл дээрэ зүжэг наада артистнуудые бэлэдхэ гэжэ хэмжээ ябуулжа байнабди. Онсолходо хэхэ, бэлүүлх юумэмнай барагдашагүй оло үхибүүдые баясуулаха гэжэ хүсэлөө дүүргэхые бүхыгөөр оролодохобди.

- Хайнта даа. Энэ хүсэлнүүдэйнэй бэлүүлэгдэхые хүсэһэб.

Л. ГЕРГЕНОВ

Буряад Республикын Журналистнуудай холбоон, "Правда Бурятии", "Буряад үнэн", "Бурятия", "Молодёжь Бурятии" газетэнүүдэй редакцинууд "Вперёд" газетын редактор байһан В. Б. Будажаповта хайрата нүхэр

УЛАДАЕВА

Тамара Сергеевнагай

наһа бараһан ушараар гүнзэгы шаналал гаһуудалаа мэдүүлнэ.

ЕХЭ УНШАЛГА

Мүнөө үедэ буряад нютагуудта шажан мүргэлэй хэргээгдэжэ байһан ушар булганда мэдээжэ. Агын районой Урда-Ага нютагта нёдондо бүтээгдэһэн Даша-Гомон субарга энэнтэй гэршэ болоно.

Гурбан жэлэй саада тээ арбан дүрбэдугаар Далай ламын түлөөлэгшэ Эши-Лодой Римбүүшэ энэ нютаг ерэжэ, ехэ уншалга хэхэдэ, нютагтатнай удха шанар ехэтэй субарга бүтээгдэхэ ёһотой гэжэ хэлэһэн байна. Тиигээд субаргын баригдаха газар арьбадхажа үгэһэн юм. Нютагай эдэбхитэдэй сутлаан дээрэ субарга бариха тухай хөөрэлдөөн боложо, тэрэниие заатагүй бүтээхэ гэхэн шийдхэбэри нэгэн дуугаар абтаа нэн.

Энэ буянта хэрэг нютагай урагшаа ханаатай уран гартанай нэгэн Дамбинима Цырендашиевтай оролдолгоор бүтэһэн гэжэ онсолмоор. Тон орёо, харюусалга ехэтэй ажалые хүндэ хүшэр гэнгүй, бэе дээрээ даажа абаад, бүхы бэрхшээлнүүдые дабажа, нютагайнгаа зоние эмхидхэн хүтэлбэрлэжэ, ухаан бодолойngoо, уран гарайнгаа хүсөөр Даша-Гомон субаргата бүтээһэн байна.

Баяр Жалсанович Доржиевай ударидааг "Баяр" гэхэн фермернүүдэй ажахын нэгэдэл барилгы мүнхөөр хангаһан юм. Тус нэгэдэл ганса худалдаа наймаа хэдэг бэлтэ, харин гол түлэб барилга хэхэ, хүн зондоо яб гэмэ гоё гэрнүүдые барижа үгэдэг юм. Нютаг соогоо энэ нэгэдэлэй туһада хүртөөгүй зон үгы шахуу юм гэхэдэ, алдуу болохгүй.

Даша-Гомон болбол ехэ эди шэдитэй, удха

шанартай субарга юм. Иимэ субарганууд дэлхэй дээрэ үшөө хоёр бии гэжэ тоологдодог: нэгэниинь Непалда, нүгөөдэнь - Франциин Саквойя хотодо. Урда-Агын субарга барилгада хургуулийн хурагшаднаа эхилээд, үндэр наһатай үбгэд, хүгшэд хүрэтэр, бүхы хүнүүд хабаадалсаа. Шэнжэ түхэлын ехэланкарал татамаар: дээрээ субаргатай дороо дугантай, хуша модоор хэһэн сорогшонтой, нийлэһэн алталмал угалзатай юм.

Иигэжэ амитан зоние нүгэлһөөнь зайсуулха, аюул усалһаа абаржа шадаха шэдитэй нэгэ ехэ хүсэн Ага нютагта бии болобо гэсшэ. Эндэ жэл бүри ехэ уншалганууд үнгэргэгдэхэ ёһотой болоно. Тиин, байгша оной октябриин 24-дэ, монгол нарын 15-най үдэр субаргын дэргэдэ мянган зула бадараагдажа, ехэ уншалга болобо. Энэ уншалгы Урда-Агада тоонтотой Агын дасанай шэрээтэ Бадама-ламхай түрүүтэй хэдэн ламанар үнгэргөө. Эндэ урда-агынхид болон бэшэшые нютагуудай зон олоороо сугларжа, субаргадаа мүргэбэ. Хүн бүхэн нэгэ нэгэ зула бадараажа, сагаан эдеэн табатуудаа барин, субаргадаа үргэжэ, гороо хэһэн байна. Удаань үбгэд хүгшэд, хүүгэд, залуушуул хунажа мүргөө. Хүн зоной нангин бодолдо абтаһан ниюурнуудые шэртэхэдэ үнэн зүрхэнһөө шүтэжэ байна гэжэ элээр харагдаа бэлэй.

А. ДАШИДОНДОВ,
БГУ-гай III курсын оюутан.

Шажан мүргэл

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор А. Л. АНГАРХАЕВ.

РЕДАКЦИОННОКОЛЛЕГИ: С. Д. РИПЧИНОВ (редакторай орлогши), Б. М. Ж. БАЛДАНОВ (харюусалгата секретарь), Р. Б. ГАРМАЕВ (Буряад Республикын Президентин ба Правительствын аппарат), Д. Д. СУНДАРОН (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудые даагинд: Г. Х. ДАШЕЕВА, Ц. Ц. ДОНДОГОЙ, С. Д. ОЧИРОВ, Т. В. САМБЯЛОВА, В. Н. ПИИТАЕВ (хэблэлэй директор).

Манай адрес:

670000, Улаан-Удэ,
Калаидаришвилиин
үйлсэ, 23. "Буряад үнэн"
газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2
хуудалан хэмжээтэй.
Индекс 50901.
Хэһэг 4317.
Хэблэлдэ
тушаагдаһан саг 17.00.

"Республиканска типографи" гэхэн
АО-до газетэ хэблэгдээ.
Директорайн телефон: 2-10-45.
Б-0079-дэхи номергойгоор
бүрхидхэдэ абтанхай.
Заказ № 7883.

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмный - 2-54-54, редакторай орлогшын - 2-68-08, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариатай - 2-62-62, таһагууд: үндэһэтэнэй болон политическэ асуудалнуудаар - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, экономикын - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой болон түүхын - 2-60-21 (даагшань), 2-57-63, залуушуудай, оюутанай ажабайдалай болон олонинтын хүдэлмэрийн - 2-54-93 (даагшань), 2-34-05, мэдээлэлэй болон соёлохой - 2-69-58; корректорнүүдтэй - 2-33-61, компьютерна гүбэй - 2-66-76.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-35-95.